

TEME de CONTROL

pentru disciplina ISTORIE ECONOMICĂ

TERMEN DE PREDARE: 12.01.2020

TC1

Realizați un eseu de 3-5 pagini cu tema: **Impactul revoluției industriale asupra creșterii economice**

Bibliografie obligatori: Heilbroner Robert, *Filosofii lucrurilor pământești*, Ed. Humanitas, București, pp. 19-46

TC2

Realizați un comentariu (eseu) de maximum 20 de rânduri pentru următorul citat:

”Avantajul pe care un meșteșugar îl are asupra vecinului său care profesează o altă meserie nu este decât un avantaj care se dobândește în timp; totuși, ambii găsesc că e mai avantajos să cumpere unul de la celălalt, decât să facă, fiecare, cu mai mult efort, ceva care nu face parte din meseria lor.”

Bibliografie obligatori:

1. Adam Smith, *Avuția națiunilor*, Ed. Publica, București, 2011, pp. 269-298

ROBERT L. HEILBRONER

Filozofii lucrurilor pământești

VIETEILE
EPOCILE
ȘI
DOCTRINELE
MARILOR
ECONOMIȘTI

HUMANITAS

ROBERT L. HEILBRONER

*Filozofii lucrurilor
pământești*

Viețile, epocile și ideile
marilor economiști

Traducere din engleză de
DORIN STANCIU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

REVOLUȚIA ECONOMICĂ

De când a coborât din copac, omul s-a confruntat cu problema supraviețuirii nu ca individ izolat ci ca membru al unui grup social. Existența sa neîntreruptă e o dovadă a faptului că a făcut față problemei ce i se punea; după cum, pe de altă parte, dăinuirea neîntreruptă a lipsurilor și mizeriei e o dovadă că soluția pe care a găsit-o n-a fost, în cel mai bun caz, decât una parțială.

Ar fi însă nedrept să i se reproșeze prea aspru că nu a reușit să creeze raiul pe pământ. Căci nu-i lucru ușor să-ți poți asigura traiul pe suprafața acestei planete. Abia dacă ne mai putem imagina astăzi de câte eforturi a fost nevoie pentru domesticirea primelor animale, pentru descoperirea semințelor de plante și punerea lor sub brazdă, pentru prelucrarea primelor minereuri. Omul a izbutit, de bine de rău, să supraviețuiască numai datorită faptului că este o ființă socialmente cooperantă.

Dar tocmai faptul că depindea într-o asemenea măsură de semenii săi a făcut ca problema supraviețuirii să fie pentru om de o dificultate neînchipuită. Căci omul nu e o furnică, înzestrată din capul locului cu o garnitură înăscută de instincte sociale. Dimpotrivă, el pare să fi fost hărăzit cu o fire egocentrică. În timp ce fizicul său relativ slab îl silește să caute să coopereze, impulsurile sale lăuntrice pun mereu în pericol solidaritatea cu ceilalți membri ai societății.

În societatea primitivă mediul natural însuși ține în frâu conflictul dintre egocentrism și cooperare; când o comunitate umană se confruntă cu spectrul foametei, cum este cazul

la eschimoși, simpla nevoie de a supraviețui îi împinge pe membrii ei să coopereze în munca de zi cu zi. În condiții mai puțin vitrege, ne spun antropologii, oamenii își îndeplinesc îndatoririle curente călăuzindu-se în mod riguros după normele universal acceptate ale rudeniei și reciprocității: în fermecătoarea ei carte despre boșimani din Africa, Elizabeth Marshall Thomas descrie cum carnea unei antilope vânată este împărțită între rude și între rude ale rudelor, astfel că, în cele din urmă, „nimeni nu mănâncă mai mult decât un altul“. Dar într-o comunitate avansată nu mai este prezentă această presiune tangibilă a mediului sau această țesătură de obligații sociale. Atunci când oamenii nu mai muncesc cot la cot exclusiv pentru a supraviețui — și cu atât mai mult când două treimi din populație nu atinge niciodată cu mâna pământul, nu coboară în mine, nu ridică o cărămidă ori poate că nici nu intră vreodată într-o fabrică — sau când obligațiile de rudenie au devenit ca și inexistente, perpetuarea animalului uman devine o izbândă socială remarcabilă.

Remarcabilă, într-adevăr, căci existența societății atârână de un fir de păr. O comunitate modernă este amenințată de nenumărate primejdii: dacă agricultorii n-ar cultiva suficiente cereale, dacă lucrătorilor de la căile ferate le-ar veni într-o bună zi ideea să se facă contabili, sau contabililor li s-ar năzări să preia ei munca feroviarilor dacă un număr insuficient de oameni și-ar oferi serviciile ca mineri, laminoriști sau ingineri — într-un cuvânt, dacă vreuna din puzderia de ocupații interdependente câte există într-o societate ar înceta să mai fie îndeplinită, în viața industrială s-ar produce o teribilă dezorganizare. În fiecare zi, comunitatea se confruntă cu posibilitatea destrămării — nu ca efect al unor forțe ale naturii, ci în virtutea caracterului impredictibil al înseși acțiunilor umane.

În decursul secolelor, omul a găsit doar trei modalități de a preveni o asemenea calamitate.

El și-a asigurat continuitatea organizând societatea în jurul tradiției, transmitând funcțiile variate și necesare din generație în generație, prin datini și cutume: fiul îi urma tatălui, ceea ce făcea ca structura să se perpetueze. În Egiptul antic, spune Adam Smith, „fiecare bărbat era obligat de un principiu al religiei să preia ocupația tatălui său, iar schimbarea acesteia cu o alta ar fi fost socotită drept cel mai oribil sacrilegiu“. Tot așa în India, până nu demult, anumite ocupații erau prin tradiție rezervate unor caste; de fapt, într-o bună parte a lumii neindustrializate, ocupația fiecăruia este predeterminată prin naștere.

Problema poate fi rezolvată și altfel. Societatea poate folosi biciul cârmuirii autoritare pentru a asigura îndeplinirea corespunzătoare a diferitelor funcții. Piramidele Egiptului antic n-au fost ridicate din inițiativa vreunui antreprenor, după cum nici cincinalele Uniunii Sovietice nu s-au realizat urmând vreo datină străbună sau prin jocul unor interese individuale. Atât Rusia cât și Egiptul antic sunt societăți autoritare; lăsând la o parte aspectul politic, ele și-au asigurat supraviețuirea *economică* prin ucazuri ale unei autorități și prin sancțiunile stabilite de această autoritate supremă.

Timp de foarte multe secole, omul a aplicat la problema supraviețuirii una sau alta din aceste două soluții. Și atât timp cât problema a fost tratată în temeiul autorității sau al ucazului, ea nu a dat naștere nicăieri aceluia domeniu de studii specializat numit „*economie politică*“. Deși istoria a cunoscut societăți uimitor de diversificate sub aspectul vieții economice, deși aceste societăți au glorificat regi și comisari, au folosit în chip de bani cod afumat sau uriașe lespezi de piatră, au realizat repartitia bunurilor după cele mai simple scheme comuniste sau după ritualuri dintre cele mai rafinate, cât timp funcționau după cutume sau la poruncă, nu aveau nevoie de economiști care să le deslușească mecanis-

mul. De teologi, de teoreticieni politici, de oameni de stat, de filozofi, de istorici — da; de economiști însă, oricât de ciudat ar putea să pară, nu.

3) Pentru ca să apară economiștii, trebuia să fie mai întâi inventată o a treia soluție la problema supraviețuirii. Trebuia să se ivească o uimitoare înjghebare în cadrul căreia societatea își asigură propria perpetuare oferind posibilitatea fiecărui individ să facă exact ceea ce găsește de cuviință — cu condiția doar de a se conforma unei reguli de bază. Înjghebară s-a numit „sistemul pieței” iar amintita regulă era de o simplitate dezolantă: fiecare să facă ceea ce e cel mai avantajos pentru el sub aspect pecuniar. În sistemul pieței, nu puterea tradiției și nici biciul autorității, ci ispita câștigului îl îndeamnă pe fiecare să-și îndeplinească funcția socială. Dar, deși fiecare este liber să se îndrepte încotro îl împinge flerul său achizitiv, jocul combinat al intereselor personale face să se realizeze funcțiile necesare ale societății.

Această soluție paradoxală, subtilă și plină de dificultăți a problemei supraviețuirii este cea care a creat nevoia de economiști. Căci, spre deosebire de evidența simplă a cutumei sau a ucuzului, nu era deloc evident că dacă fiecare individ e preocupat doar de propriul său câștig, societatea va putea în fapt să dănuie. Nu era nicidecum evident că toate muncile de care societatea avea nevoie, nu doar cele agreabile ci și cele dezagreabile, vor fi făcute în condițiile când lumea nu mai este cârmuită de cutumă și de ucazuri. Cine putea spune unde avea să ajungă o societate care nu se mai supunea poruncilor unui cârmuitor?

Cei care au purces la dezlegarea acestei enigme au fost economiștii. Numai că înainte ca ideea sistemului de piață să se fi impus în sfera vieții practice, enigma pe care ei urmau s-o dezlege nu avea încă realitate. Or, până acum câteva secole, oamenii nu erau defel siguri că sistemul de piață trebuia privit fără suspiciune, dezgust și neîncredere. Lu-

mea se mișcase timp de secole pe fâgașul comod al tradiției și al ordinului; pentru ca această siguranță să fie abandonată în favoarea mecanismului dubios și abscons al sistemului de piață, a fost nevoie de o adevărată revoluție.

A fost revoluția cea mai importantă, pentru nașterea societății moderne, din câte au avut loc vreodată, o revoluție care a adus cu sine bulversări mai radicale decât cele produse de Revoluția franceză, de cea americană și chiar decât cea rusă. Pentru a ne putea da seama de profunzimea ei, pentru a înțelege ce dislocări a pricinuit în societate, trebuie să revenim puțin la acea lume anterioară, acum de mult uitată, din care s-a născut în cele din urmă societatea noastră. Numai așa vom înțelege de ce economiștii au avut atât de mult de așteptat.

Prima etapă: Franța. Anul, 1305.

Vizităm un iarmaroc. Negustorii ambulanzii au sosit de dimineață însoțiți de paznici înarmați, și-au întins corturile viu colorate și au început să se tocmească între ei și cu populația locală. De vânzare — o varietate de mărfuri exotice; mătăsuri și taftale, condimente și parfumuri, piei și blănuri. Unele aduse din Levant, altele din Scandinavia, altele de la numai câteva sute de mile depărtare. Alături de oamenii de rând, prin fața tarabelor se preumblă nobilii locali cu soțiile lor, dornici să alunge plictisul și scortșosenia vieții lor de castelani; cumpără din ciudatele bunuri aduse din Arabia și-și însușesc totodată cu aviditate noi cuvinte venite din această țară atât de îndepărtată: divan, sirop, tarif, spanac...

În corturi însă, ne întâmpină o priveliște stranie. Registrele comerciale de pe tejghele nu conțin uneori decât simple consemnări ale tranzacțiilor. Iată una dintre acestea, luată la întâmplare: „Dat cu împrumut unui om zece guldeni în duminica Rusaliilor. Uitat cum îl cheamă.” Socotelile se fac cel mai adesea cu cifre romane, iar totalul obținut este nu o

dată greșit; împărțirea printr-un număr mai mare de 12 este privită ca un lucru destul de misterios, iar utilizarea lui zero nu este nici ea clar înțeleasă. În ciuda etalării ostentative, în ciuda animației care domnește printre negustori și mușterii, nu se face cine știe ce comerț. Cantitatea totală de bunuri intrate în Franța în decurs de un an prin pasul Saint Gothard (peste primul pod suspendat din lume) ar încăpea ușor într-un tren de marfă din zilele noastre; iar mărfurile transportate de marea flotă venețiană n-ar ajunge să umple un singur cargobot de astăzi.

Următoarea etapă: Germania. În jurul anului 1550.

Andreas Ryff, un negustor din Baden, bărbos și îmbrăcat în șubă, aflat în drum spre casă, îi scrie soției o scrisoare în care spune că a vizitat treizeci de târguri și se plânge că-l dor șalele de atâta stat în șa. Și mai mult se plânge însă de anume săcăieli obișnuite în acele vremi: cam la fiecare zece mile este oprit și pus să plătească vamă; între Basel și Köln a plătit de treizeci și una de ori.

Și asta încă nu e tot. Fiecare principat prin care a trecut are propria lui monedă, propriile sale reguli și ordonanțe, propriile sale legi și rânduieli. Numai în zona din jurul Badenului se folosesc 112 unități de lungime, 92 unități de suprafață, 65 de unități de capacitate, 163 de unități de măsurare a cerealelor și 123 de măsurare a lichidelor, 63 de unități speciale pentru băuturi alcoolice și 80 de greutateți de cântar.

Să ne continuăm drumul: iată-ne la Boston, în anul 1639.

Nimerim la un proces. Un anume Robert Keayne, „vechi predicator al evangheliei, bărbat de vază, bogat și tată al unui singur copil, venit prin părțile locului din îndemnul conștiinței și întru propășirea credinței”, este acuzat de o crimă abominabilă — aceea de a fi scos un profit de 6 pence la un șiling, care vasăzică de o agoniseală nelegiuită. Curtea stă în cumpănă dacă să-l excomunică sau nu pentru păcatul co-

mis, dar până la urmă, ținând cont de trecutul său fără pată, devine mai îngăduitoare, mulțumindu-se să-i aplice o amendă de două sute de lire. Bietul domn Keayne este însă atât de răvășit sufletește, încât în fața mai-marilor Bisericii „mărturisește cu lacrimi în ochi că este lacom la suflet și stricat”. Pastorul din Boston nu lasă să-i scape acest minunat prilej și folosește exemplul viu al păcătosului înrăit care este numitul Keayne, pentru ca în predica sa duminicală să se dezlănțuie împotriva anumitor false principii ale comerțului, între care și următoarele:

„I. Că un om are voie să vândă cât poate mai scump și să cumpere cât poate mai ieftin.

II. Dacă un om pierde într-un naufragiu etc. o parte din marfa sa să aibă voie să vândă restul la un preț majorat.

III. Că are voie să vândă la fel cum a cumpărat, chiar dacă la cumpărare a plătit prea scump...”

Toate astea sunt principii false, false, tună pastorul; să vrei bogăție de dragul bogăției înseamnă să cazii în păcatul avariției.

Acum să ne întoarcem în Anglia și în Franța.

În Anglia o mare întreprindere comercială, The Merchant Adventurers Company, și-a elaborat actul de constituire și regulamentul; acesta cuprinde și următoarele reguli de conduită pentru negustorii asociați: nu sunt îngăduite vorbele urâte, certurile între confrăți, jocul de cărți, ținerea de câini de vânatoare, mersul pe stradă cu pachete mari și nearătoase. Ciudată ne apare azi această firmă comercială; seamănă mai degrabă cu o confrerie religioasă.

În Franța se constata de la o vreme realmente prea multă inițiativă în ramura industriei textile, drept pentru care Colbert promulgă, în 1666, un *réglement* menit să pună stavilă acestei propensiuni deșănțate și primejdioase. De aici înainte, stofele din Dijon și Selangey urmau să aibă 1408 fire inclusiv tivul; nici un fir în plus sau în minus. La Auxerre,

Avallon și în alte două orașe industriale, numărul firelor urma să fie de 1376; la Châtillon, de 1216. Orice stofă care s-ar abate de la aceste prevederi urma să fie ținută la stâlpul infamiei. La trei abateri de acest fel, în locul stofei urma să fie pus la stâlpul infamiei comerciantul în cauză.

În toate aceste crâmpoie răzlețe ale unor lumi revolte găsim două elemente comune. Primul: ideea îngăduirii (necum a necesității) unui sistem organizat pe baza *câștigului personal* nu prinsese încă rădăcini. Al doilea: o lume economică separată, autonomă nu izbutise încă să se desprindă de contextul ei social. Lumea îndeletnicirilor practice apare încă inextricabil împletită cu lumea vieții politice, sociale și religioase. Înainte ca cele două lumi să se separe nu vom întâlni nicăieri ceva care să semene cât de cât cu ritmul și aspectul vieții moderne. Iar pentru a se ajunge la această separare, a fost nevoie de o luptă lungă și acerbă.

Azi poate să ne mire că ideea de câștig este una relativ modernă; ne-am format astfel încât credem că omul e o ființă eminamente achizitivă și că, lăsat în voia sa, el se va comporta ca un om de afaceri care se respectă. Ni se spune întruna că mobilul profitului e la fel de vechi ca omul însuși.

Dar nu este așa. Mobilul profitului e de aceeași vârstă cu „omul modern“. Încă și astăzi, ideea câștigului de dragul câștigului rămâne străină unei mari părți din populația globului, iar în decursul istoriei cunoscute nouă ea a fost incontestabil absentă. Sir William Petty, un personaj strănu din secolul al XVII-lea (a fost în cursul vieții, rând pe rând, băiat de serviciu pe o corabie, negustor ambulant, fabricant de stoffe, medic, profesor de muzică și fondator al unei școli botezate Political Arithmetick) a susținut că atunci când salariile sunt bune, mâna de lucru este „anevoie de găsit, într-atât sunt puși muncitorii numai pe mâncat, mai bine zis pe băut“. Și trebuie spus că aprecierea lui Sir William nu-i doar o expresie a prejudecăților burgheze din vremea sa. El constata un fapt ce poate fi observat încă și astăzi la

popoarele neindustrializate: o forță de muncă neinstruită, ne-deprinsă cu munca salariată, care nu se simte la largul său în viața de fabrică și nu s-a format în ideea unui standard de viață în continuă creștere nu va reacționa la majorarea salariilor muncind mai tenace, ci învoindu-se mai des de la serviciu. Ideea de câștig, ideea că orice persoană care muncește nu numai că are dreptul, dar chiar trebuie să năzuiască întruna să-și amelioreze situația materială, este o idee ce fusese total străină marii mase a păturilor inferioare și mijlocii din culturile egipteană, greacă, romană și medievală, iar pe vremea Renașterii abia începea să se înfiripe ici și colo; ea este îndeobște absentă din majoritatea civilizațiilor orientale. Ca o caracteristică generală a societății, ea este la fel de recentă ca inventarea tiparului.

Nu numai ideea câștigului este departe de a fi universală cum ne închipuim noi uneori; sancțiunea socială dată câștigului este un fenomen încă și mai recent și mai puțin răspândit. În Evul Mediu, Biserica nu admitea ca un creștin să fie negustor, iar în spatele acestui precept stătea ideea că negustorii sunt un ferment ce tulbură societatea. Pe timpul lui Shakespeare ținta urmărită în viață de către omul de rând, în fapt de toată lumea cu excepția nobilimii, nu era ameliorarea condiției sale, ci menținerea ei. Și strămoșilor noștri, Părinților Pelerini*, ideea de câștig ca un scop tolerabil — ba chiar folositor în viață — le-ar fi apărut ca venind de la Necuratul.

Bogația a existat, de bună seamă, de când lumea, iar lăcomia e cel puțin la fel de veche ca legendele biblice. Dar câtă deosebire între invidia inspirată de bogăția unui mănunchi de personaje atotputernice și o competiție generală pentru bogăție prezentă în întreaga societate. Negustorii cu gustul aventurii au existat încă de pe vremea navigatorilor fenicieni, iar apoi îi întâlnim pe tot parcursul istoriei, prin-

* Puritanii englezi care au colonizat America de Nord în 1620. (N. t.)

tre speculatorii din vechea Romă, printre negustorii venețieni, în Liga hanseatică și printre marii călători portughezi și spanioli în căutarea unui drum spre Indii și spre îmbogățirea personală. Dar aventurile unui pumn de oameni sunt cu totul altceva decât spiritul întreprinzător ce animă o societate întreagă.

Să luăm, de exemplu, extraordinara familie Fugger, acești mari bancheri germani, din secolul al XVI-lea. În perioada ei de glorie, familia Fugger deținea mine de aur și de argint, avea dreptul de a face comerț și chiar dreptul de a bate monedă; fondurile lor bănești depășeau cu mult averile regilor și ale împăraților ale căror războaie (și cheltuieli domestice) le finanțau. Iată însă că atunci când a murit bătrânul Anton Fugger, cel mai vârstnic nepot al său, Hans Jacob, a refuzat să preia imperiul bancar motivând că treburile municipalității și propriile lui afaceri îi dădeau prea multă bătaie de cap; fratele său Georg a declarat că preferă să ducă o viață tihnită; un al treilea nepot, Christopher, s-a arătat la fel de neinteresat. Nici unul dintre potențialii moștenitori ai acestei imense averi n-a socotit, pesemne, că administrarea ei merita osteneala de a i se dedica.

În afară de regi (îi am în vedere pe cei solvabili) și de unele cazuri răzlețe cum a fost cel al familiei Fugger, pionierii capitalismului n-au fost figuri marcante în societate, ci de multe ori niște proscrisi și niște *déracinés*. Ici și colo câte un ins întreprinzător ca Saint Godric de Finchale putea să înceapă prin a căuta, pe țărmul oceanului, lucruri aduse de valuri de pe corăbiile naufragiate și a devenit negustor vânzându-le, iar după ce a făcut avere, s-a retras cucernic, într-o viață de sihastriu. Asemenea oameni erau însă puțini. Câtă vreme domina ideea că viața pe pământ nu-i decât un preambul al Vieții Veșnice, spiritul întreprinzător nu era nici încurajat, nici nu primea spontan stimuli din mediul ambiant. Regii voiau tezaure și pentru asta se războiau; nobilimea voia pământ, și cum nici un gentleman care se respecta nu era

dispus să-și vândă moșiile primite de la străbuni, se ajungea și aici la conflicte și la ciocniri armate. Dar majoritatea oamenilor — șerbi, meșteșugari de la sate, ba chiar și starostii breslelor — voiau doar să fie lăsați în pace să trăiască așa cum au trăit tații lor și cum aveau să trăiască mai apoi fiii lor.

Absența ideii de câștig ca reper normal în viața de zi cu zi — idee pe care Biserica o blama neîncetat — a constituit una din deosebirile enorme dintre strania lume a secolelor X–XVI și lumea care, cu un secol sau două înaintea lui Adam Smith, începea să semene cu a noastră. Există însă o deosebire și mai importantă. Ideea de „câștig” nu se născuse încă. Viața economică și viața socială erau unul și același lucru. Munca nu devenise încă un mijloc pentru un scop — scopul fiind banii și lucrurile ce se puteau cumpăra cu ei. Munca era un scop în sine, implicând, binănteles, banii și celelalte bunuri, dar gândită ca parte componentă a unei tradiții, ca un mod natural de viață. Într-un cuvânt, „piața”, această invenție socială, nu fusese încă făcută.

Piețe au existat încă de la începuturile istoriei. Din tablitele de la Tell-el-Amama aflăm despre existența unui comerț intens între faraonii egipteni și regii din Orient, în jurul anului 1400 î.Chr.; aur și care de luptă erau schimbate pentru sclavi și cai. Dar cu toate că ideea schimbului este cu siguranță aproape la fel de veche ca omul însuși, ar fi greșit să se creadă, ca și în cazul ideii de câștig, că înclinația pentru afaceri a puștanului american din secolul al XX-lea a existat dintotdeauna și peste tot. Antropologii ne furnizează exemple, uneori amuzante, care arată că lucrurile nu stau așa. Bunăoară, la triburile maori din Noua Zeelandă nu poți să întrebi câte alimente primești în schimbul unui cârlig de undiță pentru pescuit scrumbii, fiindcă un asemenea schimb nu se face niciodată și întrebarea ar fi socotită ridicolă. Dimpotrivă, în anumite comunități africane este

cât se poate de legitim să întrebi câți boi costă o femeie — un schimb care nouă ni se pare la fel de absurd cum li se pare maorilor cel cu alimentele și cârligele de pescuit (deși acolo unde mai există dota miresei, prăpastia dintre noi și africani nu mai apare chiar atât de adâncă).

Piețele însă, fie că e vorba de schimburi între triburi de primitivi, unde obiectele sunt puse alandala pe jos, sau de pitoreștile iarmaroace ale Evului Mediu, nu sunt totuna cu sistemul de piață. Pentru că acesta din urnă nu este doar un mijloc de a face schimb de bunuri; el este un mecanism dc susținere și perpetuare a unei întregi societăți.

Dar omul medieval era departe de a înțelege acest mecanism. Am văzut deja că preocuparea stăruitoare pentru câștig era destul de aspru condamnată. Ideea mai largă că o competiție generalizată pentru câștig s-ar putea dovedi a fi, în realitate, liantul unei comunități ar fi fost socotită pe atunci aproape o sminteală.

Această cecitate este explicabilă. Evul Mediu, Renașterea, Reforma — în fond, lumea întreagă până în secolul al XVI-lea sau al XVII-lea — nu-și putea reprezenta sistemul de piață, pentru simplul motiv că Pământul, Munca și Capitalul — factorii de bază ai producției, a căror repartitie se realizează prin sistemul pieței — nu existau încă. Pământul, munca și capitalul în sensul de sol, ființe omenești și unelte coexistă, bineînțeles, cu societatea însăși. Însă ideea de pământ abstract sau de muncă abstractă nu-i vine omului în minte în chip nemijlocit, așa cum nu-i vin în minte ideile de energie sau de materie abstractă. Pământul, munca și capitalul ca „agenți“ ai producției, ca entități impersonale, dezumanizate, sunt idei la fel de moderne ca și calculul diferențial. De altminteri, nici nu sunt mult mai vechi decât acesta.

Luăți, bunăoară, pământul. Nici chiar în secolele al XIV-lea sau al XV-lea nu exista pământ în sensul de proprietate li-

ber vandabilă sau producătoare de rentă. Existau, desigur, pământuri — domenii, feude și principate — dar acestea nu erau nicidecum niște bunuri imobiliare susceptibile de a fi vândute sau cumpărate când se oferea prilejul potrivit. Asemenea pământuri formau miezul vieții sociale, pe ele se clădeau prestigiul și rangul în societate, ele constituiau temelia organizării militare, judecătorești și administrative a societății. Deși pământul putea fi vândut în anumite condiții (nu tocmai simple!), el nu era în general *de vânzare*. Unui nobil feudal de vază nu i-ar fi dat prin gând să-și vândă domeniile, întocmai cum azi guvernatorului din Connecticut nu i-ar da prin gând să vândă niscai comitate guvernatorului din Rhode Island.

La fel stăteau lucrurile și cu forța de muncă. Când vorbim astăzi de piața forței de muncă ne gândim la imensa masă a solicitărilor de slujbe în care indivizii își oferă serviciile celor dispuși să plătească mai bine. În lumea precapitalistă, o asemenea rețea pur și simplu nu exista. Munca o făcea o lume pestriță de șerbi, ucenici și zilieri, dar cea mai mare parte a acestei munci nu apărea niciodată pe piață spre a fi vândută sau cumpărată. La sate, țăranii erau legați de moșia nobilului; ei își măcinau grâul la moara lui și își coceau pâinea în cuptorul lui, îi lucrau pământurile și luptau sub steagul lui în vreme de război, dar rareori sau niciodată nu erau plătiți pentru aceste prestații: era vorba de *obligațiile* lor de șerbi, nu de „munca“ unui individ liber să intre în raporturi contractuale. La oraș ucenicul intra în slujbă la un meseriaș; durata uceniciei, numărul colegilor, lefa pe care o primea, orarul și chiar metodele de muncă erau reglementate de o breaslă. Nu prea exista tocmeală între stăpân și slugă, exceptând grevele sporadice la care se ajungea când condițiile deveneau de nesuportat. De o piață a muncii se poate vorbi aci la fel de puțin ca și în cazul internilor dintr-un spital.

Luauți, în fine, capitalul. Capital în sensul de avuție privată a existat, neîndoielnic, și în lumea precapitalistă. Dar, deși fonduri existau, lipsea imboldul de a le da o folosință nouă și agresivă. În locul riscului și al schimbării, deviza era „siguranța mai presus de toate!”. Tehnica de producție preferată nu era procesul cel mai scurt și cel mai eficient, ci cel mai lung și cu cel mai mare volum de muncă. Reclama era interzisă, iar ideea că un meșter breslaş ar putea confecționa un produs mai bun decât colegii săi ar fi fost privită ca neloială. În Anglia secolului al XVI-lea, când hidra producției de masă și-a ițit pentru prima dată capul hidos, breslele au înaintat un protest regelui. Drept urmare, atelierul-minune care cuprindea două sute de războaie de țesut și un personal de serviciu în rândurile cărui figurau măcelari și brutari îngrijind de hrana forței de muncă, a fost scos de Majestatea Sa în afara legii: o asemenea eficiență și concentrare de bogăție putea să creeze un precedent nedorit.

Așadar, dacă lumea medievală nu putea să conceapă sistemul de piață, rațiunea suficientă a faptului era că ea nu concepuse încă elementele abstracte ale producției înseși. Lipsindu-i pământul, munca și capitalul, Evul Mediu era lipsit și de piață; și lipsind piața (în pofida pitoreștilor târguri locale și iarmaroace ambulante), societatea se alinia cuturei și tradiției. Stăpânii dădeau ordine și, în funcție de ele, producția creștea sau scădea. Acolo unde nu se dădeau ordine, viața mergea înainte pe făgașul familiar. Dacă Adam Smith ar fi trăit înainte de 1400, n-ar fi simțit nevoia să elaboreze o teorie a vieții economice. Pentru a înțelege care era liantul societății medievale, nu trebuia dezlegat nici un fel de mister, iar pentru a descoperi ordinea și coerența nu trebuia străpuns nici un fel de vâl. Etică și politică — asta da; existau o mulțime de lucruri care se cereau explicate și raționalizate în raporturile dintre mica nobilime și marea nobilime, sau dintre aceasta din urmă și rege, iar conflictul

dintre dogmele bisericii și tendințele incorrigibile ale clasei negustorești oferea și el un bogat material de reflecție. În schimb, probleme de economie politică nu se puneau. Cine s-ar fi apucat să caute legi abstracte ale cererii și ofertei, ale costului și ale valorii, când explicația lumii se afla, ca într-o carte deschisă, în legile domeniului feudal, în cele ale Bisericii și în obiceiurile din moși-strămoși? Adam Smith ar fi putut, în acele epoci, să fie un ilustru filozof moral, dar n-ar fi putut nicidecum să fie un mare economist; pe atunci, un economist n-ar fi avut cu ce să se ocupe.

Situația asta a durat mai multe secole — până când, în sfârșit, această mare lume autarhică și autorepetitivă a erupt, dând naștere iureșului și agitației generale din secolul al XVIII-lea. Poate că „erupt” e un cuvânt prea dramatic, dat fiind faptul că schimbarea avea să se petreacă în decurs de secole și nu printr-un spasm unic și violent. Dar, deși a durat mult, ea n-a avut caracterul unei evoluții line, ci a însemnat o convulsie organică a societății, o revoluție.

Bunăoară, pentru ca pământul să fie comercializat — ceea ce însemna convertirea ierarhiei relațiilor sociale într-o multitudine de parcele vacante și de amplasamente avantajoase — a trebuit să fie smuls din rădăcini un întreg mod de viață statornic, cel al societății feudale. Pentru a transforma în „muncitori” pe șerbii și ucenicii până atunci ocrotiți de stăpân — chiar dacă sub învelișul acestui paternalism se ascundea o exploatare brutală — trebuia să ia ființă o clasă de oameni debusolați și înfricoșați, numită proletariat. A face din meseriași încorporați în bresle capitaliști echivala cu a deprinde niște animale domestice cu legile junglei.

Astfel de prefaceri nu erau posibile fără zbucium. Nimeni nu dorea această mercantilizare a vieții. Cât de înverșunată a fost rezistența pe care ea a întâmpinat-o ne vom putea da seama făcând o ultimă incursiune în trecut pentru a vedea pe viu cum a arătat această revoluție economică.

Revenim, așadar, în Franța, în anul 1666.

Capitaliștii epocii se confruntă cu o sfidare răscolitoare pe care a adus-o inevitabil cu sine lărgirea mecanismului pieței: schimbarea.

S-a iscat întrebarea dacă unui meșter breslaș din industria textilă i se poate permite să încerce o inovație în producția sa. Iată verdictul: „Dacă un țesător intenționează să facă un postav după propria lui invenție, este obligat să obțină mai întâi permisiunea de la judecătorii orașului de a folosi numărul de fire și lungimea pe care le dorește, după ce chestiunea va fi fost examinată de cei mai vârstnici neguțători și de patru dintre cei mai vârstnici țesători din breslă.“ E lesne să ne închipuim cât de multe sugestii de schimbare vor fi fost tolerate în această situație.

La scurt timp după ce chestiunea postavurilor a fost rezolvată, a sărit în sus ofensată breasla năsturarilor, din pricina unui lucru nemaiauzit: croitorii se apucaseră să facă nasturi din piele! Guvernul, indignat de această inovație care pune în pericol o industrie bine așezată, aplică o amendă croitorilor în cauză. Dar păzitorii breslei năsturarilor nu s-au mulțumit cu atât. Ei au cerut să li se dea dreptul de a percheziționa casele și șifonierele oamenilor, de a-i amenda și chiar de a-i aresta în stradă pe cei care purtau astfel de lucruri subversive.

Această spaimă de schimbare și de inovație nu reprezenta, de altfel, doar rezistența comică a câtorva negustori înfricoșați. Capitalul luptă cu toată seriozitatea împotriva schimbării și veghează cu strășnicie. În Anglia, cu câțiva ani mai înainte, un brevet revoluționar pentru o mașină de tricotat nu numai că fusese respins, dar Consiliul de coroană ordonase ca nefasta născocire să fie nimicită. În Franța importul de stambă imprimată începuse de la o vreme să submineze industria textilă. I s-a pus capăt prin măsuri ce au costat viața a 16 000 de oameni! Numai la Valence, într-un rând, 77 de persoane au fost condamnate la spânzurătoare,

58 la tragere pe roată, 631 au ajuns la galere, un singur norocos fiind eliberat, toate pentru crima de a fi avut de-a face cu stamba imprimată. Capitalul nu este însă singurul factor al producției care se zbate din răspuțeri să stăvilească primejdia sistemului de piață. Cu forța de muncă se întâmplă lucruri și mai năucitoare.

Să ne întoarcem pentru o clipă în Anglia.

Suntem la sfârșitul secolului al XVI-lea, marea epocă a expansiunii și aventurii engleze. Regina Elisabeta face o călătorie triumfală prin regat. Revine însă în capitală clocotind de indignare: „Țara e plină de sărăntoci!“ Este o observație stranie, pentru că doar cu o sută de ani în urmă satele erau formate în mare parte din proprietari care-și lucrau propriul lor pământ, din acei *yeomani*, fala Angliei, cea mai mare masă de cetățeni independenți, liberi și prosperi din lume. Iar acum „Țara e plină de sărăntoci!“ Ce se întâmplase între timp?

Avusese loc o enormă mișcare de expropriere — mai bine zis începuse o asemenea mișcare, pentru că valul cel mare urma abia să vină. Lâna devenise o marfă nouă și aducătoare de câștig, iar pentru obținerea ei crescătorii de oi aveau nevoie de pășuni. Pășunile erau create prin împrejmuirea pământurilor comunale; puzderia de proprietari mici și răzlețe (fără garduri între ele, demarcate doar prin câte un copac sau piatră ici și colo), ca și pământurile comunale pe care toată lumea putea să pască vitele sau de pe care putea să extragă turbă, sunt declarate deodată toate proprietate a nobilului, sătenii nemaivând dreptul să le folosească. Unde odinioară fusese un fel de proprietate în devălmășie, acum era proprietate privată. Unde fuseseră *yeomani*, acum erau oi. Un anume John Hales scria în 1549: „...unde mai înainte vreme își duceau traiul XL de creștini, acu îi unul singur și cu oile lui... Aste oi pricina îs a toate pătimirile din zâoa de azi, căci alungat-au din sate lucrul pământului de

unde se scoteau altădată bunătați de tot felul, pe câtă vreme acum nimic alta nu vezi decât oi și iar oi.“

Este aproape cu neputință să ne imaginăm azi amploarea și efectele procesului de „împrejmuire“. Încă de pe la mijlocul veacului al XVI-lea au izbucnit răscoale împotriva lui; în una dintre ele au fost uciși 3 500 de oameni. La mijlocul secolului al XVII-ea, procesul era încă în toi; abia către mijlocul secolului următor avea să-și încheie teribilul său curs istoric. Astfel, în 1820, la aproape cincizeci de ani de la Revoluția americană, ducesa de Sutherland deposea 15 000 de proprietari rurali de 794 000 acri de pământ, înlocuindu-i cu 131 000 de oi, iar în chip de despăgubire dădea familiilor evacuate în medie câte doi acri de pământ la marginile domeniului.

Merită să dăm atenție însă nu doar acestei acaparări masive a pământului. Adevărata tragedie este ceea ce s-a întâmplat cu țaranul. Luându-i-se dreptul de a se folosi de pământul comunal, el nu mai putea să se mențină ca „fermier“. Și cum nu existau încă fabrici, nu putea — chiar de-ar fi vrut — să se metamorfozeze în muncitor industrial. Așa se face că a devenit cea mai năpăstuită dintre toate clasele sociale, a devenit proletar agricol, iar unde nu se găsea de lucru în agricultură, cerșetor, câteodată tâlhar, iar de cele mai multe ori simplu pauper. Înfricoșat de alarmanta creștere a pauperismului în țară, parlamentul englez a încercat să facă față problemei localizând-o. I-a legat pe pauperi de parohiile în care se găseau și de la care primeau o brumă de ajutor, iar cei găsiți vagabondând erau bătuți cu biciul, însemnați cu fierul roșu sau mutilați. Un cleric din vremea lui Adam Smith descria fără exagerări patetice drept „case ale groazei“ atelierele parohiale destinate celor săraci. Lucrul cel mai rău era însă că tocmai măsurile luate de țară pentru a se apăra de pauperi — legarea acestora de parohiile locale, unde puteau fi ținuți în viață cu o alocație mizeră — împiedicau singura rezolvare posibilă a problemei. Nu

că păturile conducătoare din Anglia ar fi fost neomenoase și cu totul nesimțitoare la suferințele celor mulți. Mai degrabă, ele erau incapabile să înțeleagă că forța de muncă trebuia să se miște liber, să fie mobilă, să fie lăsată să lucreze acolo unde era nevoie conform dictatelor pieței. Pretutindeni comercializarea muncii, ca și cea a capitalului, era greșit înțeleasă, inspira teamă și era respinsă.

Sistemul de piață, cu componentele sale esențiale — pământul, munca și capitalul —, s-a născut, așadar, în chinuri, chinuri care au început în secolul al XIII-lea și au durat până către mijlocul secolului al XIX-lea. Niciodată o revoluție n-a fost mai puțin înțeleasă, mai puțin agreată și mai puțin plănuită. Dar marile forțe care generau sistemul de piață nu mai puteau fi stăvilite. Ele erodau în mod insidios crusta cutumelor statornicite și sfărâmau opreliștile tradiției. Cu toată zarva stârnită de năsturari, nasturii din piele aveau să biruie. În ciuda intervenției Consiliului de coroană, mașina de tricotat va deveni atât de valoroasă încât, după vreo șaptezeci de ani, același Consiliu de coroană va interzice exportarea ei. În ciuda strivirilor pe roată, comerțul cu stambă a crescut impetuos. În pofida rezistenței îndârjite opuse de vechea gardă, din domeniile de odinioară a luat naștere pământul comercializabil, iar în pofida protestelor vehemente ale patronilor și deopotrivă ale angajaților, din rândul ucenicilor șomeri și al țăranilor deposedați s-a plămădit forța de muncă salariată.

Marea căruță a societății, care se mișcase atâta vreme pe făgașul lent al tradiției, s-a trezit acum propulsată de un motor cu combustie internă. Pistonul neobosit al tranzacțiilor și al goanei după câștig devenise o nouă și neașteptat de puternică forță motrice.

Oare ce forțe au fost atât de puternice încât au izbutit să sfărâme o lume așezată și tihnită și să pună în loc o societate nouă și nedorită?

N-a fost o cauză unică și determinantă. Noul mod de viață s-a înfiripat în sânul celui vechi, ca fluturele în crisalidă; când a devenit suficient de puternic, el a sfărâmat vechea structură. Revoluția economică nu s-a săvârșit prin evenimente mari, prin aventuri neasemuite, prin legi speciale sau prin acțiunea unor personalități puternice. Ea a fost un proces de creștere lăuntrică.

Un prim factor a fost încheierea treptată în Europa a entităților politice naționale. Sub loviturile războaielor țărănești și ale cuceririlor regale, izolarea caracteristică feudalismului timpuriu a cedat locul monarhiilor centralizate. Iar o dată cu monarhiile s-a afirmat treptat spiritul național; acesta a însemnat, la rândul său, patronajul regal al anumitor industrii favorizate, cum au fost în Franța marile ateliere de tapiserie, și dezvoltarea de oștiri și armade cu industriile care le asigurau aprovizionarea și echiparea. Puzderia înspăimântătoare de dispoziții și regulamente ce-l săcâiseră pe Andreas Ryff și pe alți negustori ambulanti din secolul al XVI-lea a cedat locul unor legislații naționale, unităților de măsură comune și unor monede mai mult sau mai puțin standardizate.

Un aspect al schimbării politice care revoluționa Europa l-a constituit încurajarea aventurilor și explorărilor în zone îndepărtate ale lumii. În secolul al XIII-lea, frații Polo au făcut, ca simpli negustori, cutezătoarea lor călătorie în țara marelui Han; în secolul al XV-lea, sub auspiciile reginei Isabela, a pornit Columb în călătoria sa pe mare, crezând că merge tot într-acolo. Această trecere de la explorarea pe cont propriu la una cu caracter național făcea parte din tranziția mai generală de la viața izolată la cea națională. Iar marile aventuri naționale ale marinarilor-capitaliști englezi, spanioli și portughezi au adus în Europa uriașe cantități de aur, precum și dorința de a-l poseda. „Cine are aur — zicea Cristofor Columb — poate să facă și să obțină tot ce-i place pe lumea asta și, în cele din urmă, să-l folosească pen-

tru a trimite sufletele în rai.“ Opinia lui Columb era cea a unei epoci, și ea a grăbit ivirea unei societăți orientate spre câștig și aventură și animate de goana după bani. În treacăt fie spus, comorile Orientului erau cu adevărat fabuloase. Cu partea ce i-a revenit ca acționar care a finanțat călătoria lui Sir Francis Drake cu *Golden Hynd*, regina Elisabeta a putut să achite toate datoriile externe ale Angliei, să echilibreze bugetul țării și să investească peste mări o sumă care, cu dobânda compusă respectivă, ar egala întreaga avere din străintate a Marii Britanii din 1930!

Un al doilea mare curent de schimbare l-a reprezentat declinul treptat al spiritului religios sub impactul ideilor sceptice, iscoditoare și umaniste ale Renașterii italiene. Interesul pentru Prezent îl înlătura treptat pe cel pentru Viitor și, pe măsură ce viața pământească devenea mai importantă, câștiga teren și ideea de bunăstare materială și de confort cotidian. În spatele schimbărilor survenite în ce privește toleranța religioasă stătea afirmarea Protestantismului, care a stimulat o atitudine nouă față de muncă și față de bogăție. Biserica de la Roma nu i-a privit niciodată cu ochi prea buni pe negustori, n-a pregetat să califice cămătăria drept un păcat. Acum însă când negustorul acesta dobânda pe zi ce trece o importanță tot mai mare în societate, când încetase să mai fie un simplu accesoriu util, devenind parte integrantă a unui nou tip de lume, se impunea o reevaluare a funcției sale. Liderii protestanți au pregătit drumul spre o amalgamare a vieții spirituale cu cea temporală. Departe de a lăuda sărăcia și contemplația spirituală ca separate de viața pământească, ei predicau că era un semn de cucernicie să-ți pui în valoare darurile hărăzite de Dumnezeu în îndeletnicirile curente ale vieții. Spiritul achizitiv deveni o virtute recunoscută — nu de-a dreptul pentru propria desfătare, ci întru slăvirea Celui Atotputernic. De aici nu mai rămânea de făcut decât un pas până la identificarea bo-

găției cu perfecțiunea spirituală, și a oamenilor bogați cu cei înzestrați cu harul divin.

O istorioară populară din secolul al XII-lea vorbește despre un cămătar strivit de o statuie căzută peste el în clipa când intră în biserică pentru cununie. S-a constatat, cică, după aceea că statuia era a unui alt cămătar, o dovadă în plus a mâniei lui Dumnezeu față de cei ce mânuiesc banul. Chiar și la mijlocul veacului al XVII-lea, după cum ne amintim, bietul Robert Keayne a avut de pățimit din partea autorităților religioase puritane pentru îndeletnicirile sale mercantile. Într-o asemenea atmosferă ostilă expansiunea sistemului de piață întâmpina dificultăți. Așa se face că acceptarea treptată de către liderii spirituali a ideii că piața e un lucru inofensiv, ba chiar benefic, a jucat un rol esențial în deplina afirmare a sistemului.

Un al treilea curent de profunzime l-au constituit schimbările materiale care au făcut în cele din urmă posibil sistemul pieței. Ne-am obișnuit să ne închipuim Evul Mediu ca pe o perioadă de stagnare și de absență a progresului. Totuși, într-un răstimp de cinci sute de ani, epoca feudală a creat o mie de orașe (o performanță remarcabilă!), le-a legat între ele prin drumuri rudimentare dar practicabile și a hrănit populația lor cu alimente aduse de la sate. Astfel oamenii s-au deprins cu banii, cu piața, cu un mod de viață în care cumpărarea și vânzarea sunt lucruri familiare. Pe măsură ce se producea această schimbare, puterea începea în chip firesc să treacă în mâinile celor pricepuți în mânăuirea banilor — negustorii —, în detrimentul nobilimii, căreia îi lipsea această pricepere.

Progresul nu se rezuma la această orientare lentă spre sistemul monetar. A avut loc și un progres tehnic, într-un sector de mare importanță. Revoluția comercială nu putea să debuteze înainte de a se fi dezvoltat o contabilitate rațională: venețienii foloseau încă din secolul al XII-lea o contabilitate sofisticată, dar negustorii din Europa erau în

privința asta la fel de ignoranți ca niște școlari. A trebuit să treacă destul timp până să fie larg recunoscută necesitatea contabilității; abia în secolul al XVII-lea s-a statornicit ca o practică standard contabilitatea în partidă dublă. Or, înainte de a avea această contabilitate rațională, nu se puteau efectua cu succes operații comerciale de anvergură.

Probabil că cea mai importantă dintre toate a fost, prin profunzimea efectelor ei, amplificarea curiozității științifice. Deși explozia spectaculoasă din domeniul tehnologiei avea să se producă abia în timpul lui Adam Smith, Revoluția industrială n-ar fi putut avea loc dacă terenul n-ar fi fost pregătit de o suită de descoperiri fundamentale cu caracter subindustrial. În epoca precapitalistă au apărut tiparul, manufactura de hârtie, moara de vânt, ceasornicul mecanic, reprezentarea cartografică și o mulțime de alte invenții. Însăși ideea de invenție a prins rădăcini; pentru prima dată experimentarea și inovația erau receptate favorabil.

Nici unul dintre aceste curente luat în parte n-ar fi putut prin el însuși să bulverseze întreaga societate. Și de altminteri, multe dintre ele puteau fi în egală măsură efecte și cauze ale unor mari convulsii în organizarea socială. Istoria nu face cotituri bruște și toată această răsturnare de anvergură s-a întins pe o perioadă lungă. Simptome ale economiei de piață se iveau alături de modurile de viață tradiționale, iar vestigiile ale trecutului s-au păstrat încă multă vreme și după ce piața practic triumfase ca principiu diriguitor al organizării economice. Astfel, în Franța, breslele și privilegiile feudale n-au fost definitiv desființate decât în 1790, iar Statutul meseriașilor, care reglementa activitatea breslelor în Anglia, n-a fost abolit decât în 1813.

Totuși, pe la 1700, cu douăzeci și trei de ani înainte de a se naște Adam Smith, lumea care îl adusesese în fața judecătorului pe Robert Keayne, care interzisese negustorilor să umble cu pachete inestetice, care se preocupase de „justețea” prețurilor și ținuse morțiș la privilegiul de a merge

pe făgașul tradiției, era pe cale de dispariție. Societatea începuse să se conformeze unei alte table de principii „evidente”. Iată câteva din ele:

„Orice om e în mod firesc râvnitor de câștig.”

„Legile nu trebuie să fie potrivnice câștigului.”

„Cercul Comerțului are în Centrul său câștigul.”

O nouă idee prinsese viață: „omul economic” — umbra ce însoțea făptura care se mișca prin lume după cum îi porunca mașina de socotit din capul său. Cărțile de școală aveau să înfățișeze curând oameni ca Robinson Crusoe pe insule pustii organizându-și viața ca și când ar fi fost niște contabili foarte chibzuiți.

În lumea afacerilor, o nouă febră a îmbogățirii și a speculațiilor a pus stăpânire pe Europa. În 1718, în Franța, un aventurier scoțian pe nume John Law a lansat o afacere gigantică cunoscută sub numele de Campania Mississippi, vânzând acțiuni pentru o întreprindere ce avea să ia în exploatare munții de aur din America. Oamenii se băteau pe aceste acțiuni, se comiteau omoruri, se făceau averi peste noapte. Un slujbaș mărunț de la un hotel a câștigat treizeci de milioane de *livres*. Când compania a fost pe punctul de a capota, cu pierderi înspăimântătoare pentru investitori, guvernul a încercat să împiedice dezastrul: a adunat vreo mie de cerșetori și i-a pus să mărșăluiască pe străzile Parisului, cu lopeți și târnăcoape, ca un detașament de mineri în drum spre California. Până la urmă, firește, totul s-a dus de râpă. Dar ce schimbare de mentalitate de la capitaliștii timizi din secolul precedent la gloata pusă pe îmbogățire rapidă îmbulzindu-se pe Rue de Quincampoix; cât de ahțiată de bani trebuie să fi fost toată lumea asta dacă s-a putut lăsa trasă pe sfoară în așa hal!

Nu încapă nici o îndoială, durerile facerii se sfârșiseră și sistemul pieței se născuse. De aici înainte supraviețuirea societății avea să fie rezolvată nu urmând tradiția s-au ucazurile, ci prin acțiunea liberă a indivizilor preocupați de

profit, între care singurele legături erau cele ale pieței. Sistemul va fi numit capitalism. Iar ideea de câștig aflată la baza lui va prinde rădăcini atât de viguroase, încât oamenii vor susține în curând sus și tare că el este o componentă eternă și ominiprezentă a naturii umane.

Această idee avea nevoie de o filozofie.

S-a spus de nenumărate ori despre animalul-om că are drept principală trăsătură distinctivă conștiința de sine. Aceasta pare să însemne că, după ce și-a înjghebat societatea, el nu se mulțumește cu faptul că ea există, ci simte nevoia să-și spună că acea societate anume, în care el trăiește, este cea mai bună dintre societățile posibile și că întocmirile din sânul ei reflectă la scara lor mică întocmirea dată de providență universului întreg. Așa se face că fiecare epocă își produce filozofii, apologeții, criticii și reformatorii ei.

Problemele de care se preocupau vechii filozofi sociali vizau însă latura politică a vieții sociale și nu pe cea economică. Cât timp lumea a fost cărmuită de cutumă și de autoritate, filozofii nu s-au prea interesat de problema bogăției și a sărăciei; cel mult luau act de ea cu un suspin de resemnare sau o arătau cu degetul ca pe încă un semn al deșertăciunii din om. Atâta vreme cât, întocmai ca la albine, unii erau trântori prin naștere, nimeni nu-și bătea prea mult capul să explice de ce sunt atâția săraci printre cei care muncesc; capriciile reginelor erau subiecte infinit mai elevate și mai incitante.

„Încă de la naștere — scria Aristotel — unii sunt destinați să fie supuși, iar alții să poruncească”, iar această frază exprimă concentrat nu atât disprețul, cât indiferența cu care vechii filozofi priveau sfera vieții cotidiene. Existența unui mare număr de oameni care munceau era privită ca ceva de la sine înțeles, iar banii și piața erau realități nu doar inestetice, dar și prea vulgare pentru a merita atenția unui gentilom sau a unui cărturar. Arena luptei de idei o constituiau drepturile suveranilor, divine sau altminteri, și marile pro-

bleme ale puterii temporale și ale celei spirirituale, nu mof-turile unor negustori ambițioși. Deși avuțiile personale au avut rolul lor în viața omenirii, nevoia unei filozofii generale a avuției nu a fost simțită înainte ca lupta pentru în-avuțire să fi devenit generală, ubicuă și înainte de a fi devenit vizibilă importanța ei vitală pentru societate.

Dezgustătorul spectacol al competiției încrâncenate, oferit de lumea pieței, a putut fi ignorat până la o vreme; apoi s-a tunat și fulgerat împotriva lui; în cele din urmă însă, când larma lui a fost auzită până și în sanctuarele reflecției filozofice, s-a constatat că e cazul să se pună întrebarea dacă nu cumva s-ar putea desluși chiar și în el semne ale unor structuri dominante. În acest scop, timp de două sute de ani înainte de Adam Smith, filozofii au elaborat o seamă de teorii ale vieții cotidiene.

Cât de stranii sunt însă tiparele în care aceștia au așezat lumea în încercările lor de a-i dezvălui finalitățile subiacente!

La început, acumularea aurului a fost socotită a fi alfa și omega luptei ticăloase pentru existență. Cristofor Columb, Cortez și Francis Drake nu trebuiau socotiți doar mari aventurieri în slujba statului, ci și agenți ai *progresului economic*. Pentru bullioniști (cum le zicem noi celor câtorva pamfletari și esești care au scris despre comerț) era evident că obiectivul natural al eforturilor economice era puterea națiunii și că ingredientul cel mai important al acestei puteri era aurul. Ei dezvoltau, așadar, o filozofie a marilor armade și expediții, a bogăției regale și a avarității naționale și erau neclintiți în convingerea că, dacă totul merge bine în privința căutării de comori, națiunea va prospera negreșit.

Cam prin secolul al XVIII-lea, această supralicitare a rolului aurului începe să pară un pic naivă. Se afirmă acum noi școli de gândire care pun un tot mai mare accent pe *comerț* ca fiind marea sursă de vitalitate națională. Problema filozofică pe care ele și-o pun nu mai este cea a acaparării

pieței aurului, ci problema creării a tot mai multe bogății, prin sprijinirea clasei negustorești în expansiune, pentru a-și promova obiectivele.

Noua filozofie aduce în actualitate o nouă problemă socială: cum să fie menținută sărăcia celor săraci. Era un lucru îndeobște admis că dacă săracii n-ar fi săraci, n-ar exista nici o siguranță că vor trudi în mod cinstit fără a pretinde salarii exorbitante. „Pentru ca societatea să fie fericită..., este necesar ca cei mulți să fie deopotrivă ignoranți și săraci“, scria Bernard Mandeville, cel mai subtil și mai malițios analist social din secolul al XVIII-lea. Drept care autorii mercantiliști, privind la munca ieftină din agricultura și industria Angliei, dădeau din cap aprobator.

Aurul și comerțul n-au fost nicidecum singurele idei prin care se încerca să se detecteze o oarecare ordine în haosul vieții cotidiene. Mai erau nenumărați pamfletari, pastori, indivizi excentrici sau alții bigoți care construiau fel de fel de explicații menite să justifice sau să anatemizeze societatea existentă. Numai că nici unul dintre modelele propuse nu era cât de cât satisfăcător. Unul dintre autori zicea că, de bună seamă, o națiune nu trebuie să cumpere mai mult decât vinde, un altul însă susținea cu aceeași fermitate că, în mod evident, o națiune este în câștig dacă primește mai mult decât dă în schimb. Unii țineau să convingă că negoțul e cel ce îmbogățește o națiune și îi ridicau în slăvi pe comercianți; alții explicau că negoțul nu era decât o excrescență parazită pe trupul viguros al agriculturului. Unii ziceau că săracii erau săraci pentru că așa voia Dumnezeu și că, chiar de n-ar fi așa, sărăcia lor era o condiție necesară pentru ca națiunea să fie bogată; alții vedeau în sărăcie un flagel social și refuzau ca ilogică ideea că sărăcia ar putea să creeze bogăție.

Din acest vâlmașag de raționalizări contradictorii, un singur lucru reieșea cu claritate: oamenii simțeau nevoia să pună cât de cât ordine intelectuală în materialul oferit de viață, pentru a putea înțelege cu ajutorul ei lumea în care trăiau.

Aspra și deconcertanta lume economică dobânda o importanță tot mai mare. Nu-i de mirare, așadar, că însuși dr Samuel Johnson a spus odată că „nimic nu se cere studiat de filozofi mai mult decât comerțul“. Într-un cuvânt, venise vremea economiștilor.

Din amintitul vâlmășag a ieșit și un filozof de mare anvergură. Adam Smith a publicat *Cercetare privind natura și cauzele avuției națiunilor* în 1776, adăugând astfel acestui an fatidic un al doilea eveniment revoluționar. De o parte a oceanului se năștea o democrație politică; de cealaltă, o analiză economică. Dar în timp ce nu toată Europa a urmat exemplul politic al Americii, după ce Adam Smith a înfățișat primul tablou veritabil al societății moderne, întreaga lume occidentală a devenit lumea lui Adam Smith: viziunea sa a devenit rețetă de ochelari pentru generații întregi. Adam Smith n-ar fi gândit niciodată despre sine că este un revoluționar; în fond, n-a făcut decât să explice ceea ce lui îi apărea foarte clar, rezonabil și conservator. Dar fapt e că a oferit lumii chipul pe care aceasta îl căuta de la o vreme. După ce a apărut *Avuția națiunilor*, oamenii au început să vadă lumea din jur cu alți ochi; să înțeleagă în ce mod faptele lor individuale se angrenau în ansamblul societății și să-și dea seama că societatea ca întreg înainta în ritm alert spre o țintă îndepărtată dar clar vizibilă.

Co.
lectia
de economie

ADAM
SMITH

AVUȚIA
NAȚIUNILOR

Traducere din engleză de
Monica Mitarcă

PUBLICA

1

Despre principiile sistemului comercial sau mercantilist

Că bogăția constă în bani, sau în aur și argint, reprezintă o concepție populară care apare în mod natural din dubla funcție a banilor, ca instrument de comerț și ca măsură a valorii. Drept consecință a faptului că sunt un instrument al comerțului, când avem bani, putem obține mai ușor orice am avea nevoie, decât prin intermediul oricărui alt bun.

Marea afacere, vom descoperi întotdeauna, este aceea de a face bani. !

Când îi obținem, nu mai avem nicio dificultate în a face orice alte cumpărături. Drept consecință a faptului că reprezintă o măsură a valorii, estimăm valoarea tuturor celorlalte bunuri prin cantitatea de bani pentru care le schimbăm. Spunem despre un om bogat că „face” mulți bani, iar despre unul sărac, că „face” puțini bani. Despre un om cumpătat – sau despre unul dornic să se îmbogățească – spunem că îi plac banii, iar despre unul lipsit de griji, generos sau cheltuitor, se spune că nu-i pasă de ei. Să te îmbogățești înseamnă să faci bani, iar bogăția și banii, pe scurt, sunt, în limbajul comun, considerate drept sinonime din toate punctele de vedere.

O țară bogată, cam la fel ca un om bogat, se presupune că e o țară în care abundă banii, iar să strângi aur și argint, într-o țară, se presupune că e cea mai rapidă cale de îmbogățire. O bună perioadă de timp după descoperirea Americii, prima întrebare a spaniolilor, odată ajunși pe coastele necunoscute, avea să fie, „s-a găsit ceva aur sau argint în vecinătate?”. În funcție de informația pe care o primeau, decideau dacă merita să ridice acolo o așezare sau chiar dacă țara merita cucerită.

Plano Carnipo, un călugăr trimis ca ambasador de către regele Franței la unul dintre fiii faimosului Gingis Han, spunea că tătarii obișnuiau să-l întrebe frecvent dacă era plin de oi și boi în regatul Franței. Întrebările lor aveau același obiect ca cele ale spaniolilor. Ei voiau să știe dacă țara era destul de bogată încât să merite să fie cucerită. La tătari) ca și la alte nații de păstori, care nu cunosc, în general, utilizarea banilor, vitele reprezintă instrumentul de comerț și de măsurare a valorii. Prin urmare, pentru ei, bogăția constă în vite, așa cum pentru spanioli, ea constă în aur și argint. Dintre cele două, probabil că cel mai aproape de adevăr e noțiunea tătarească.

Di Locke) remarca distincția dintre bani și alte bunuri mobile. Toate celelalte bunuri mobile, spunea el, sunt de o natură atât de consumabilă, încât pe bogăția pe care o presupun ele nu te poți baza, iar o națiune în care acestea se găsesc din abundență într-un an poate să ajungă, chiar fără să le exporte, doar prin simpla lor risipă sau cheltuire extravagantă, să aibă mare nevoie de ele în anul următor. Din contră, banii sunt un prieten stabil, prea puțin expuși risipei sau consumului, dacă pot fi împiedicați să iasă din țară, deși pot circula din mână-n mână. Prin urmare, aurul și argintul sunt, în viziunea sa, cea mai solidă și substanțială parte a bogăției mobile a unei națiuni, iar multiplicarea acestor metale ar trebui, din această perspectivă, spune el, să fie marele obiect al economiei politice.

Alții admit că, dacă o națiune s-ar putea separa de restul lumii, acest lucru n-ar reprezenta o consecință a cât de mulți sau cât de puțini bani circulă în ea. Bunurile consumabile, care circulă prin intermediul acestor bani, n-ar putea decât să fie preschimbate pe o cantitate mai mare sau mai mică de mone-de, însă bogăția sau sărăcia reală a unei țări pe care o permit

* John Locke, filosof iluminist englez (1632-1704) (n.r.).

aceștia depind într-un totu de abundența sau raritatea acestor bunuri consumabile. Dar lucrurile stau cu totul altfel, cred aceștia, cu țările care au legături cu națiunile străine, care sunt obligate să poarte războaie externe și să întrețină flote și armate în țări aflate la mare distanță. Ei spun că acest lucru nu se poate realiza decât prin trimiterea de bani în străinătate pentru a le plăti, iar o națiune nu poate trimite mulți bani în afara sa, dacă nu are o grămadă de bani în interiorul ei. Prin urmare, fiecare națiune de acest tip trebuie să se străduiască, în vreme de pace, să acumuleze aur și argint din care să poată lua, de câte ori are nevoie, pentru a-și purta războaiele străine.

Drept urmare a acestor noțiuni populare, toate națiunile Europei au studiat, deși fără prea mare rezultat, orice mijloc posibil de acumulare a aurului și a argintului în interiorul lor. Spania și Portugalia, proprietarele principalelor mine care aprovizionează Europa cu aceste metale, fie au interzis exportul lor, cu pedepse dintre cele mai severe, fie l-au supus unor taxe considerabile. Se pare că acest gen de prohibiții, în vechime, au făcut parte din politica majorității celorlalte națiuni europene. A fost găsită chiar în unele documente vechi scoțiene ale parlamentului, care interziceau, sub pedepse grele, trecerea aurului și a argintului dincolo de granițele regatului. Acest gen de politici se regăseau, în vechime, atât în Franța, cât și în Anglia.

Când au devenit țări comerciale, negustorii au aflat că prohibiția este extrem de neconvenabilă, în cele mai multe situații. Cu ajutorul aurului și al argintului puteau cumpăra produsele străine pe care le doreau mai avantajos decât cu orice alte bunuri – fie pentru importarea în propria țară, fie pentru ducerea lor în altă țară străină. Prin urmare, au pledat din nou împotriva acestor interdicții, dăunătoare comerțului.

Mai întâi, și-au dat seama că exportarea aurului și a argintului, pentru a cumpăra bunuri din străinătate, nu duce

întotdeauna la diminuarea cantității acelor metale din regat și că, din contră, cantitatea lor poate, frecvent, să crească, deoarece, chiar dacă prin aceasta nu ar crește și consumul de bunuri străine în acea țară, acele bunuri ar putea fi reexportate în alte țări străine, fiind vândute acolo cu mare profit, ele ar putea aduce mult mai multă bogăție decât a fost trimisă inițial în străinătate pentru cumpărarea lor. Dl Mun compară aceste operațiuni de comerț extern cu vremea semănatului și vremea recoltei, din agricultură. „Dacă ar fi să luăm în considerare, spunea el, doar acțiunile gospodarului de la vremea semănatului, când el aruncă în pământ boabe bune de porumb, l-am lua drept un nebun, nu un gospodar. Dar când ne raportăm la munca sa din vremea recoltei, care reprezintă sfârșitul strădaniilor sale, vom descoperi sensul și sporul acțiunilor sale”.

În al doilea rând, și-au dat seama că această prohibiție nu putea împiedica totuși exportarea aurului și a argintului care, datorită disproporției dintre mărimea sa și valoarea sa, putea cu ușurință să fie traficat în afara țării. Că această exportare nu putea fi împiedicată decât printr-o atenție adecvată la ceea ce se numește balanța comercială. Că, atunci când țara exportă de o valoare mai mare decât importă, balanța comercială face ca națiunile străine să-i fie datoare, datorie care va fi plătită cu necesitate în aur și argint, crescând, prin aceasta, cantitatea din acele metale din regat. Dar, când se importă mai mult decât se exportă, o balanță opusă ne face să devenim datori națiunilor străine, datoria fiindu-le plătită neapărat în același mod, astfel diminuându-se această cantitate: că, în acest caz, să interzici exportarea acelor metale nu poate împiedica această scădere, ci doar o poate face să fie și mai periculoasă, și mai scumpă: că schimbul, prin aceasta, se întoarce și mai tare împotriva țării care e datoare, în cadrul acestei balanțe; comerciantul care a cumpărat o bancnotă de la țara străină fiind

obligat să plătească bancherului care i-a vândut-o nu numai riscul natural, efortul și cheltuiala de a transmite banii într-acolo, ci și riscul extraordinar care decurge din prohibiție; dar că, cu cât schimbul este mai dezavantajos față de o țară, cu atât balanța comercială se întoarce mai mult împotriva sa; banii din interiorul țării ajungând inevitabil să aibă o valoare cu atât mai mică, în comparație cu cea a țării pe care balanța o face datoare. Că dacă, de exemplu, schimburile dintre Anglia și Olanda, erau cu 5% defavorabile Angliei, era nevoie de 105 uncii de argint, în Anglia, ca să cumperi o bancnotă de valoarea a 100 de uncii de argint în Olanda; prin urmare, că 105 uncii de argint, în Anglia, ar valora doar cât 100 de uncii în Olanda, putând cumpăra doar o cantitate de bunuri olandeze proporțională; dar că, din contră, 100 de uncii de argint în Olanda ar valora cât 105 uncii în Anglia, putând cumpăra o cantitate proporțională de bunuri englezești; că bunurile englezești care ar fi fost vândute în Olanda ar fi vândute mult mai ieftin și că bunurile olandeze care ar fi vândute în Anglia, ar fi vândute mai scump, proporțional cu diferența de schimb: că prima ar atrage mai puțini bani în Anglia, iar cealaltă, mai mulți bani în Olanda, proporțional cu această diferență și că balanța comercială, prin urmare, ar fi inevitabil împotriva Angliei și ar necesita ca o mai mare cantitate de aur și argint să fie exportată în Olanda, în aceeași proporție.

Aceste argumente erau parțial solide și parțial sofistice. Erau solide în măsura în care ele afirmau că exportarea aurului și a argintului, în comerț, putea frecvent să fie avantajoasă pentru țară. Erau solide și pentru că afirmau că nicio interdicție nu putea împiedica exportarea lor, când persoanele particulare găseau că există avantaje în exportarea lor. Dar ele erau sofistice prin aceea că presupuneau că e nevoie de o atenție mai crescută din partea guvernării, fie pentru menținerea, fie

pentru creșterea cantității din aceste metale, decât pentru păstrarea sau creșterea cantității oricărui alt bun, pe care libertatea comerțului, fără vreo atenție specială, ar reuși oricum să le ofere în cantitatea adecvată. Erau sofisticate, probabil, și pentru că afirmau că prețul mare de schimb duce cu necesitate la creșterea a ceea ce se numește o balanță comercială defavorabilă și că ar ocaziona exportarea unei și mai mari cantități de aur și argint. Într-adevăr, prețul mare era extrem de dezavantajos pentru comercianții care aveau bani de plătit unor țări străine. Ei plăteau cu atât mai mult pentru bancnotele pe care bancherii li le dădeau în aceste țări. Dar, deși riscul care decurge din prohibiție poate duce la niște cheltuieli extraordinare pentru bancheri, ea nu va duce neapărat la scoaterea mai multor bani din țară. Această cheltuială va fi investită tot în țară, pentru scoaterea ilicită a banilor afară – arareori putând duce la exportarea măcar a unei monede de șase pence dincolo de suma exactă datorată. În plus, prețul mare al schimbului îi va predispuce în mod natural pe comercianți să se străduiască să facă astfel încât exporturile să contrabalanseze cât de mult importurile, pentru a plăti acest cost al schimbului pentru o sumă cât de mică posibil. Pe lângă acestea, prețul mare al schimbului trebuie neapărat să opereze ca o taxă, crescând prețul bunurilor străine și, prin aceasta, diminuând consumul lor. Prin urmare, el va tinde nu să crească, ci să reducă ceea ce ei au numit balanța comercială defavorabilă și, în consecință, exportarea aurului și a argintului. [...]

Importarea aurului și a argintului nu reprezintă cel mai important – și cu atât mai puțin singurul – beneficiu pe care o națiune și-l derivă din comerțul extern. Oricare ar fi locurile între care se desfășoară, ambele părți își deduc aceleași două beneficii distincte din acest comerț. Surplusul de produse ale pământului și ale muncii, pentru care nu există cerere înăuntru,

este dus în afară, în schimbul său fiind adus înapoi ceva pentru care există cerere. El oferă o anumită valoare produselor aflate din abundență, schimbându-le pe altceva, care ar putea satisface o parte a nevoilor și crește satisfacțiile. Prin intermediul său, caracterul limitat al pieței proprii nu împiedică diviziunea muncii din orice tip de producție artizanală sau manufacturată să fie dusă pe cele mai înalte culmi ale perfecțiunii. Prin deschiderea unei piețe mai largi pentru orice parte din produsul muncii care ar putea depăși consumul domestic, el va încuraja îmbunătățirea puterii de producție a acesteia și creșterea producției sale anuale până la limita posibilului, crescându-se, prin aceasta, venitul real și bogăția societății. Comerțul extern face în mod continuu aceste servicii atât de importante pentru toate țările între care se desfășoară el. Toate obțin beneficii de pe urma sa, deși cele mai mari beneficii le obține țara în care locuiește comerciantul, de vreme ce el este, în general, mai implicat în satisfacerea nevoilor propriei sale țări și în transportarea excesului de produse în afara granițelor ei, decât de nevoile oricărei alteia. Importul de aur și argint care ar putea fi dorit în țările care nu au mine este, fără îndoială, o parte a afacerii numite comerț extern. Cu toate acestea, reprezintă cea mai insignifiantă parte a sa. O țară care-și fondează comerțul extern predominant pe această bază abia dacă are nevoie să trimită un vapor într-un secol.

Nu prin importul de aur și argint s-a îmbogățit Europa după descoperirea Americii. Datorită abundenței de mine americane, aceste metale au devenit mai ieftine. Un serviciu de masă din aur sau argint poate fi cumpărat, acum, contra unei treimi din cantitatea de porumb sau a unei treimi din câtă muncă ar fi costat în secolul al XV-lea. Cu aceeași cheltuială anuală de muncă și bunuri, Europa poate cumpăra anual aproximativ de trei ori mai multe servicii de masă din aur sau

argint decât ar fi putut cumpăra în acele vremuri. Dar, când un bun ajunge să fie cumpărat pentru o treime din prețul său obișnuit, nu numai că aceia care l-au cumpărat și înainte pot cumpăra o cantitate triplă față de înainte, dar produsul este adus la nivelul la care poate fi cumpărat de mai mulți oameni, poate de zece sau chiar de 20 de ori mai mult decât numărul inițial. Așa încât, în Europa, este posibil ca, în prezent, să existe nu doar de trei ori, ci poate de 20 sau 30 de ori mai multe servicii de masă din metale prețioase decât ar fi fost, chiar și în stadiul actual de progres, dacă nu ar fi fost descoperite minele din America. Până acum, Europa a obținut un avantaj real, deși, evident, unul destul de inconsistent. Prețul scăzut al aurului și al argintului face ca aceste metale să fie mai puțin potrivite ca bani decât erau înainte. Pentru a cumpăra aceleași lucruri, trebuie să avem la noi o cantitate mai mare din ele și să avem în buzunar un șiling, unde înainte ajungeau patru pence. E greu de spus ce e mai ușor, acest inconvenient sau opusul convenabilului. Nici una, nici cealaltă n-ar fi produs o schimbare esențială în situația Europei.

Totuși, descoperirea Americii a produs, cu siguranță, o schimbare esențială. Deschizând o piață nouă și inepuizabilă pentru bunurile europene, ea a dus la o nouă diviziune a muncii și la îmbunătățirea meșteșugurilor care, în cercul restrâns al vechiului comerț, nu s-ar fi produs, din lipsa unei piețe care să preia cea mai mare parte a producției lor. Puterea de producție a muncii a fost îmbunătățită, iar producția, crescută pe tot cuprinsul Europei, împreună cu venitul real și bogăția locuitorilor. Bunurile europene erau aproape întru totul noi pentru America – iar unele dintre acestea erau aproape în întregime noi pentru Europa. Prin urmare, a început să se desfășoare un nou set de schimburi, pe care nimeni nu și l-ar fi putut imagina înainte și care trebuie să se fi dovedit în mod natural la fel

de avantajos noului continent, precum a fost, cu siguranță, pentru vechiul continent. Nedreptatea sălbatică a europenilor a făcut ca un eveniment, care ar fi trebuit să fie benefic pentru toți, să devină falimentar și distructiv pentru câteva dintre acele țări nenorocite.

Descoperirea unei căi navigabile spre Indiile Orientale, prin Capul Bunei Speranțe, care s-a produs cam în aceeași perioadă, a deschis probabil calea celui mai extensiv comerț extern, poate chiar mai extensiv decât cel desfășurat cu America, în ciuda marii distanțe. Nu existau decât două națiuni în America care să fie superioare sălbaticilor din orice punct de vedere, iar acestea au fost distruse aproape imediat ce au fost descoperite. Celelalte erau aproape sălbaticice. Dar imperiile Chinei, Japoniei, Hindustanului, precum și alte câteva din Indiile de Vest, fără să aibă mine de aur și argint mai bogate, erau, din toate punctele de vedere, mai prospere, mai bine cultivate și mai avansate în toate meșteșugurile și manufacturile decât Mexic și Peru, chiar de-ar fi să dăm crezare acelor relatări exagerate ale scriitorilor spanioli, referitoare la starea antică a acelor imperii, care, în mod clar, nu merită crezare.

Însă națiunile bogate și civilizate pot oricând să facă între ele schimburi de o valoare mult mai mare decât cu sălbaticii și barbarii. De la acel punct încolo, Europa a obținut avantaje mult mai mici din comerțul său cu Indiile de Est decât din acela cu America. Portughezii monopolizaseră comerțul cu Indiile Orientale timp de aproape un secol, iar celelalte țări ale Europei nu puteau nici trimite, nici primi alte bunuri din această țară decât indirect, prin intermediul lor. Când olandezii, la începutul secolului trecut, au început să intre peste ei, și-au plasat banii întregului lor comerț cu Indiile de Est într-o companie anume dedicată. Atât englezii, cât și francezii,

suedezii și danezii le-au urmat exemplul, așa încât nicio mare națiune din Europa n-a mai avut vreodată avantajul unui comerț liber cu Indiile Orientale. Nu e nevoie să oferim niciun motiv pentru care acesta n-a mai fost niciodată la fel de avantajos precum comerțul cu America, care, între aproape fiecare națiune europeană și propriile sale colonii, este liber pentru toți supușii națiunii respective. Privilegiile exclusiviste ale acestor companii din Indiile Orientale, marea lor bogăție, marile favoruri și protecția pe care acestea le-au adus-o din partea respectivelor guverne au suscitât împotriva lor multă invidie. Această invidie a făcut ca, frecvent, comerțul lor să fie prezentat ca fiind în întregime dăunător, din cauza mării cantități de argint care se exporta anual de către țările care făceau acest comerț. Părțile implicate au replicat că acest comerț purtat printr-o continuă exportare a argintului ar tinde, într-adevăr, să împovăreze Europa, însă nu neapărat acea țară anume din care se desfășoară, deoarece, prin exportul unei părți din lucrurile cumpărate astfel către alte națiuni europene, anual se întoarce, în țară, o cantitate de metal mai mare decât cea care este trimisă departe. Atât obiecțiile, cât și răspunsul se bazează pe conceptul popular pe care tocmai îl analizăm. De aceea nu este nevoie să mai adăugăm nimic referitor la niciuna dintre ele. Prin intermediul exportului anual de argint către Indiile Orientale, este posibil ca, în Europa, serviciul de masă din aur sau argint să fie mai scump decât ar fi fost, altminteri, iar moneda de argint e posibil să cumpere o cantitate mai mare atât de muncă, cât și de bunuri. Primul dintre aceste două efecte reprezintă o pierdere foarte mică, iar cel de-al doilea, un foarte mic avantaj – iar ambele sunt prea puțin semnificative pentru a merita orice fel de atenție publică.

Comerțul cu Indiile Orientale, prin deschiderea unei piețe pentru bunurile europene – sau, ceea ce se reduce la același

lucru, pentru aurul și argintul care sunt cumpărate cu aceste bunuri –, trebuie să aibă să sporească producția europeană de bunuri și, în consecință, bogăția reală și veniturile Europei. Că e posibil ca ele să nu fi crescut, de la acel punct, decât prea puțin, este cauzat, probabil, de restricțiile sub care comerțul a operat cam peste tot.

Am considerat necesar, deși cu riscul de a fi plictisitor, să analizez în întregime această concepție populară cum că bogăția constă în bani sau în aur și argint. Banii, în limbajul obișnuit, după cum am amintit deja, semnifică adesea bogăția, iar ambiguitatea exprimării a făcut ca această concepție populară să ne fie atât de familiară, încât chiar și cei care sunt convingși de absurditatea ei sunt în stare să-și uite propriile principii și, în decursul propriei argumentări, să o ia de bună, drept adevăr sigur și care nu poate fi negat. Unii dintre cei mai buni scriitori englezi pe teme de comerț au pornit argumentarea prin a remarca faptul că bogăția unei națiuni nu constă doar în aur și argint, ci și în pământuri, case și bunuri consumabile de diferite tipuri. Pe parcursul argumentării însă, pământurile, casele și bunurile consumabile par să le fi dispărut din memorie, iar firul raționamentului lor a presupus adesea că toată bogăția constă din aur și argint și că marele obiect al hărniciei și al comerțului național îl reprezintă multiplicarea acestor metale.

Cu toate acestea, după ce două mari principii au stabilit că bogăția constă în aur și argint și că aceste metale pot fi aduse într-o țară care n-are mine doar prin intermediul balanței comerciale sau prin exporturi de o valoare mai mare decât importurile, marele obiect al economiei politice a devenit cu necesitate diminuarea pe cât posibil a importurilor de bunuri străine pentru consumul autohton și creșterea pe cât posibil a exporturilor de produse ale muncii din țară. Prin urmare, cele

două mari motoare de îmbogățire a țării au fost restricțiile asupra importurilor și încurajarea exporturilor.

Restricțiile asupra importurilor erau de două feluri.

Mai întâi, restricții asupra importării acelor bunuri străine pentru consumul autohton care puteau fi produse și în țară, indiferent de țara din care erau importate.

În al doilea rând, restricțiile asupra importului de bunuri de aproape orice tip, din acele țări anume cu care se presupunea că există o balanță comercială dezavantajoasă.

Aceste restricții diferite constau câteodată din tarife mari, iar alteori, dintr-o interdicție absolută.

Exportul era încurajat uneori prin rambursări, alteori prin recompense, uneori prin tratate avantajoase de comerț cu statele străine, iar alteori prin stabilirea unor colonii în țări aflate la mare distanță.

Rambursările erau acordate cu două mari ocazii. Când produsele manufacturate în țară erau supuse tarifelor vamale sau accizelor, la exportarea lor era rambursată fie toată valoarea impozitelor, fie o parte a acestora, iar când bunurile străine supuse unei taxe vamale erau importate, pentru a fi din nou exportate, se rambursa fie taxa în întregime, fie o parte a acesteia, odată cu exportul.

Recompensele erau oferite ca încurajare fie pentru unele manufacturi aflate la început, fie pentru acel gen de muncă despre care se presupunea că ar merita anumite favoruri.

Prin tratatele de comerț avantajoase, anumite privilegii erau obținute în unele țări străine pentru bunurile și comerțianții țării respective, peste cele acordate celor din alte țări.

Prin deschiderea de colonii străine în țări aflate la mare distanță, se obțineau nu doar anumite privilegii, ci adesea un monopol pentru bunurile și comerțianții țării care le deschidea.

Cele două tipuri de restricții asupra importurilor, menționate mai sus, împreună cu aceste patru încurajări acordate exporturilor constituie principalele șase mijloace prin care sistemul comercial își propune creșterea cantității de aur și argint din țară, înclinând balanța comercială în favoarea sa. Le voi discuta pe fiecare dintre ele în parte în câte un capitol aparte și, fără să mă mai preocup de presupusa lor tendință de a aduce bani în țară, voi examina predominant care este cel mai probabil să fie efectele fiecăreia dintre ele asupra produsului anual al industriei acesteia. Iar, în funcție de cum tinde să crească sau să scadă valoarea produsului său anual, ele vor înclina, în mod evident, fie să crească, fie să scadă bogăția reală a țării și veniturile acesteia.

2

Despre restricțiile speciale impuse importării din țări străine a acelor bunuri care pot fi produse și în țară

Prin restricțiile impuse, fie prin intermediul taxelor mari, fie printr-o interdicție absolută, asupra importării din țări străine a acelor bunuri care pot fi produse și în țară, este asigurat un monopol, într-o măsură mai mare sau mai mică, al muncii autohtone folosite la producerea lor. Astfel, interdicția de importare fie a vitelor vii, fie a sării, din țări străine, le va asigura crescătorilor din Marea Britanie monopolul pe piața internă, în ceea ce privește carnea de la măcelărie. Taxele vamale mari, la importul de porumb, care, în perioadele de belșug moderat, devin prohibitive, oferă un avantaj crescătorilor acestor produse. Interdicția de importare a lânii din străinătate este la fel de favorabilă pentru producătorii de lână. Manufacturile care produc mătase, deși folosesc în întregime materiale străine, au obținut recent aceleași avantaje. Cele care prelucrează inul nu le-au obținut încă, dar fac pași mari în această direcție. Multe alte tipuri de manufacturi au obținut, în aceeași manieră, în Marea Britanie, fie de-a dreptul un monopol, fie aproape un monopol, în dauna concetățenilor lor. Varietatea de bunuri a căror importare este interzisă fie total, fie în anumite circumstanțe, depășește orice imaginație a oricărei persoane care nu este obișnuită cu legile vamale.

Nu există îndoială că acest monopol al pieței autohtone încurajează adesea acea ramură de activitate care se bucură de un astfel de monopol și face ca, adesea, o parte mai mare din munca și stocurile din societate să fie direcționate înspre această ramură decât ar fi fost direcționate altminteri. Dar nu este

atât de evident că tinde să crească hărnicia generală a societății sau că îi oferă o direcție mai avantajoasă.

Cantitatea generală de muncă din societate nu poate niciodată să depășească capitalul pe care societatea îl poate utiliza. Și, așa cum numărul de lucrători care pot fi angajați de către o persoană anume trebuie să se afle într-un raport direct proporțional cu acest capital, și numărul celor care pot fi angajați în mod continuu, dintre toți membrii societății ca întreg, trebuie să se afle într-o relație direct proporțională cu capitalul total al societății, neputând niciodată depăși această proporție.

Nicio reglementare a comerțului nu va putea crește cantitatea de muncă dintr-o societate, dincolo de ce poate fi susținut prin intermediul capitalului. N-ar putea face nimic mai mult decât să deturneze o parte a acesteia într-o direcție în care nu s-ar fi dus altminteri – și nu e defel sigur că această direcție artificială va să fie mai avantajoasă pentru societate decât cea în care s-ar fi dus acesta, dacă ar fi fost lăsat liber.

Fiecare individ se străduiește să găsească cea mai avantajoasă întrebuințare a capitalului de care dispune, oricât de mare sau mic ar fi acesta. Într-adevăr, el are în vedere propriul său avantaj, și nu pe cel al societății. Dar studierea propriului său interes îl va face, în mod natural sau, mai degrabă, în mod necesar, să prefere acea folosire a acestuia care este cea mai avantajoasă pentru societate.

Mai întâi, fiecare individ se va strădui să-și utilizeze capitalul cât de aproape de casă posibil; în consecință, va sprijini pe cât se poate munca din zona sa, cu condiția să poată obține profitul obișnuit – sau unul nu cu mult mai mic decât acesta.

Apoi, în condițiile unui profit egal sau asemănător, fiecare angrosist va prefera, în mod natural, comerțul intern celui extern și comerțul extern în scopul consumului afacerilor comerciale bazate pe transporturi. În cadrul comerțului intern,

capitalul său nu-i va scăpa de sub ochi atât de frecvent ca în cazul comerțului extern destinat consumului. El poate ajunge să cunoască situația și caracterul persoanelor în care își pune încrederea și, dacă se va întâmpla ca încrederea să-i fie trădată, el va cunoaște cel mai bine legile țării cărora li se va adresa. În afacerile care implică transporturi, capitalul comerciantului este, cum s-ar spune, împărțit între cele două țări străine, nicio parte din acesta nefiind neapărat adusă acasă sau plasată undeva sub privirile sale sau la dispoziția sa. Capitalul pe care comerciantul din Amsterdam îl folosește pentru transportul porumbului de la Königsberg la Lisabona și a fructelor și vinului de la Lisabona la Königsberg ar trebui să se afle o jumătate la Königsberg, iar cealaltă la Lisabona. Nicio parte din acest capital nu e nevoie să se afle vreodată la Amsterdam. Așa încât acest comerciant ar trebui să locuiască fie în Königsberg, fie în Lisabona și doar anumite circumstanțe foarte speciale ar trebui să-l facă să prefere să locuiască în Amsterdam. Totuși, neliniștea pe care o are atunci când este atât de departe de capitalul său îl va determina, în general, să aducă atât o parte din bunurile din Königsberg, pe care le-a destinat pieței din Lisabona, cât și o parte din bunurile din Lisabona, pe care le destinase pieței din Königsberg, la Amsterdam – și deși aceasta îl va supune cu necesitate unui efort dublu de încărcare și descărcare, cât și plății unor impozite și taxe vamale, totuși, de dragul de a avea o parte din capital sub privirile sau sub controlul său, se va supune de bunăvoie acestor cheltuieli excepționale și, astfel, s-a ajuns că fiecare țară care deține o parte semnificativă în comerțul bazat pe transporturi devine inevitabil un centru comercial, o piață generală pentru bunurile din toate țările lumii; astfel, pe cât posibil, el își va converti afacerile cu transporturi într-un comerț extern destinat consumului. În același mod, un comerciant

care este implicat în comerțul extern destinat consumului, când strânge mărfuri pentru piețele externe, va fi bucuros, în condițiile unui profit egal sau asemănător, să vândă cât mai mult poate dintre acestea pe piața autohtonă. El se scutește astfel de riscurile și complicațiile exportului când, în măsura posibilului, își convertește comerțul extern destinat consumului într-un comerț intern. Locul numit „acasă” este, astfel, centrul, dacă se poate spune așa, unor cercuri pe care circulă încontinuu capitalurile locuitorilor fiecărei țări și spre care acestea tind mereu, deși, din anumite cauze, ele ar putea adesea să fie îndepărtate și deturnate către utilizări la distanțe ceva mai mari. Dar un capital utilizat în comerțul intern, cum am arătat deja, pune inevitabil în mișcare o mai mare cantitate de muncă autohtonă, oferind venituri și ducând la angajarea mai multor oameni, dintre locuitorii unei țări, decât un capital similar, folosit în comerțul extern destinat consumului; iar cel din urmă are același avantaj, în fața celui de o valoare egală, folosit în transporturi. Prin urmare, în condițiile unui profit egal sau asemănător, fiecare individ ar fi înclinat în mod natural să-și folosească capitalul în modul care este cel mai probabil să ofere cel mai mare sprijin muncii autohtone și să ofere venit și locuri de muncă unui număr mai mare de oameni din propria sa țară.

În al doilea rând, fiecare individ care-și folosește capitalul în sprijinul muncii indigene se va strădui neapărat să direcționeze această muncă de așa natură încât produsul acesteia să aibă cea mai mare valoare cu putință.

Produsul muncii este acel lucru care se adaugă la obiectul sau materialele asupra cărora este folosită această muncă. Iar profiturile angajatorului vor fi la fel de mici sau mari ca valoarea acestui produs. Însă un om își va folosi capitalul în sprijinul muncii doar de dragul profitului; prin urmare, el se va strădui, întotdeauna, să-l folosească în sprijinul acelei munci al căreia

produs este posibil să aibă cea mai mare valoare – sau să-l schimbe contra celei mai mari cantități de bani sau de alte bunuri cu putință.

Însă venitul anual al fiecărei societăți este întotdeauna egal cu valoarea de schimb a întregului produs anual al muncii sale sau, mai precis, este exact același lucru cu această valoare de schimb.

Prin urmare, așa cum fiecare individ se va strădui, în măsura posibilităților sale, atât să-și folosească capitalul în sprijinul muncii autohtone, cât și să direcționeze această muncă, astfel încât produsul acesteia să aibă cea mai mare valoare cu putință, el va face toate eforturile ca venitul anual al societății să fie cât de mare cu putință. În general, el nu intenționează să promoveze interesul public și nici nu-și dă seama cât de mult îl promovează.

Preferând să sprijine munca autohtonă, în locul celei din străinătate, el nu se gândește decât la propria sa siguranță; direcționând această muncă de așa manieră încât produsul său să aibă cea mai mare valoare, el se gândește doar la propriul său câștig – și astfel, ca și în alte situații, el este condus de o mână invizibilă să promoveze un scop care nu făcea nicidecum parte din intențiile sale. Iar pentru societate nu este nici mai bine, nici mai rău că nu face parte din intențiile sale. Prin urmărirea propriului său interes, el îl va promova adesea pe cel al societății, și încă mai eficient decât în cazul în care ar avea intenția să-l promoveze. N-am auzit niciodată ca cei care au pretins că-și dedică afacerile binelui public să fi contribuit prea mult la acesta. E adevărat că nu e o înclinație obișnuită la comercianți, și nu e nevoie să folosești prea multe cuvinte ca să-i convingi să n-o facă.

Este evident că fiecare individ, în situația sa particulară, poate judeca mai bine decât orice om de stat sau legislator care

este acea ramură a muncii anume unde-și poate folosi capitalul, astfel încât produsul acesteia să aibă cea mai mare valoare. Omul de stat, care ar trebui să încerce să ajute persoanele particulare să găsească modul de folosire a capitalurilor lor, nu numai că s-ar împovăra cu o atenție care nu-i folosește, dar ar prelua o autoritate care n-ar trebui să se afle depozitată nici măcar într-un consiliu sau senat, darămite într-o singură persoană – și care n-ar fi nicăieri atât de periculoasă ca în mâinile unei persoane care a avut nebunia și îndrăzneala de a se considera apt de a o exercita.

Să oferi pieței interne un monopol asupra produselor muncii autohtone, într-un domeniu anume, înseamnă, într-o anumită măsură, să-i îndrepti pe oameni spre un mod de utilizare a capitalurilor, iar în aproape fiecare caz, se va dovedi fie o reglementare inutilă, fie una dăunătoare. Dacă produsele muncii autohtone pot fi aduse pe piață la fel de ieftin ca produsele muncii din străinătate, reglementările sunt, evident, inutile. Fiecare cap de familie prudent trebuie să aibă drept precept să nu încerce să facă în casă ceva ce l-ar costa mai mult să producă decât să cumpere. Croitorul nu va încerca să-și facă propriii pantofi, ci îi va cumpăra de la cizmar. Cizmarul nu va încerca să-și facă propriile haine, ci le va cumpăra de la croitor. Fermierul nu va încerca să facă nici una, nici cealaltă, ci se va servi de diferiți meseriași. Fiecare dintre ei va găsi că este în interesul propriu să-și folosească întreaga pricepere de așa manieră încât să aibă un avantaj în fața vecinilor și să cumpere ce are nevoie cu o parte dintre produsele proprii sau echivalentul în bani al acestei părți, ceea ce reprezintă același lucru. Iar ceea ce reprezintă un comportament prudent pentru o familie particulară nu are cum să fie considerat un comportament nesăbuit pentru un mare regat. Dacă o țară străină poate să ne aprovizioneze cu un bun mai ieftin decât putem să-l

facem noi înșine, e mai bine să-l cumpărăm contra unei părți din produsul industriei noastre, folosit de așa manieră încât să fie avantajos. Și, întrucât cantitatea generală de muncă dintr-o țară se află întotdeauna într-o relație direct proporțională cu capitalul care o produce, acesta nu se va diminua, așa cum nu se diminuează nici cel a meseriașilor mai sus-menționați; el va fi doar lăsat să-și găsească propria cale prin care să fie folosit cu cel mai mare avantaj. Și cu siguranță că nu este folosit cu cel mai mare avantaj atunci când este direcționat către un obiect pe care îl poți cumpăra mai ieftin decât îl poți face. Valoarea produsului anual al acestui capital este cu siguranță diminuată, într-o măsură mai mare sau mai mică, atunci când este deturnat de la producerea de bunuri de o valoare evident mai mare decât valoarea celor înspre care este direcționat să le producă. Conform acestei supoziții, acel bun ar putea fi cumpărat din țări străine mai ieftin decât ar putea fi produs în țară – prin urmare, ar fi cumpărat contra unei părți a bunurilor pe care un capital egal, investit în muncă, le-ar produce în țară, dacă ar fi fost lăsat să-și urmeze cursul natural – sau, ceea ce înseamnă același lucru, contra unei părți din prețul acestor bunuri. Munca dintr-o țară, prin urmare, este, astfel, deturnată dinspre o folosire mai avantajoasă spre una mai puțin avantajoasă, iar valoarea de schimb a produsului său anual, conform intenției legislatorului, va scădea cu necesitate, odată cu fiecare astfel de reglementare.

Într-adevăr, prin intermediul acestor reglementări, o marfă anume poate, uneori, să fie obținută mai repede decât ar fi fost obținută altminteri – iar, după o vreme, ar putea ajunge să fie produsă și acasă la fel de ieftin sau chiar mai ieftin decât în orice țară străină. Dar, deși munca unei societăți poate, astfel, să fie desfășurată avantajos într-o direcție anume, mai repede decât ar fi fost altminteri, rezultă, fără îndoială, că totalul, fie

al muncii din societate, fie al veniturilor sale, nu va putea fi niciodată crescut prin astfel de reglementări. Cantitatea de muncă din societate poate crește doar în raport cu creșterea capitalului său, iar capitalul poate crește doar în raport cu ceea ce se economisește, treptat, din acest venit. Însă efectul imediat al acestor reglementări este acela de diminuare a veniturilor, iar ceea ce duce la scăderea veniturilor cu siguranță că nu e de natură să ducă la creșterea capitalurilor mai rapid decât ar fi crescut de capul lor, dacă atât capitalul, cât și munca ar fi fost lăsate să-și găsească utilizarea în mod natural.

Deși, în lipsa acestor reglementări, societatea n-ar trebui niciodată să achiziționeze bunurile pe care și-a propus să le cumpere, totuși, ea n-ar rămâne, din această cauză, mai săracă, în orice perioadă. Cât timp durează ea, întregul său capital și putere de muncă trebuie să fie folosite, deși asupra unor obiecte diferite, în maniera care este cea mai avantajoasă la acel moment. În fiecare perioadă, veniturile sale ar trebui să fie cele mai mari pe care le poate aduce capitalul ei, iar atât capitalul, cât și venitul trebuie să fie crescute cu cea mai mare rapiditate.

Avantajele naturale pe care le are o țară asupra alteia, când e vorba despre producerea anumitor bunuri, sunt, câteodată, atât de mari, încât toată lumea realizează că nu are rost să li te împotrivești. Prin intermediul sticlei, al răsadnițelor și al serelor, în Scoția pot fi crescuți struguri de foarte bună calitate, iar din ei pot fi produse vinuri foarte bune – la o cheltuială cam de 30 de ori mai mare decât cea la care pot fi aduse vinuri la fel de bune din țări străine. Ar fi oare rezonabilă o lege care să interzică importul tuturor vinurilor străine, doar pentru încurajarea producerii de vinurilor de Bordeaux și Burgundia în Scoția? Dar, dacă există o absurditate evidentă în deturnarea unui capital și a unui efort de 30 de ori mai mare decât ar fi fost necesare pentru cumpărarea din țări străine a unei cantități

egale din bunurile dorite, trebuie că există o iraționalitate similară, deși nu în aceeași măsură, în a deturna a treizecea parte – sau chiar a trei suta parte din acest capital de la această utilizare. Și, fie că avantajele pe care le are o țară sunt naturale sau dobândite, din această perspectivă, n-are nicio importanță. Câtă vreme o țară are aceste avantaje, iar cealaltă și le dorește, va fi întotdeauna mai avantajos pentru cea din urmă mai degrabă să le cumpere de la cealaltă, decât să le producă.

Avantajul pe care un meșteșugar îl are asupra vecinului său care profesază o altă meserie nu este decât un avantaj care se dobândește în timp; totuși, ambii găsesc că e mai avantajos să cumpere unul de la celălalt, decât să facă, fiecare, cu mai mult efort, ceva care nu face parte din meseria lor. [...]

Și, cum există două cazuri în care este, în general, mai avantajos să îngreunezi comerțul cu străinătatea, pentru încurajarea muncii autohtone, există, deci, două situații în care, câteodată, e posibil să se supună discuției cât de mult se poate continua importarea liberă a anumitor bunuri străine, în primul dintre ele, iar în celălalt, cât de mult – sau în ce manieră – ar fi adecvat reluată importarea liberă, după ce, o vreme, a fost întreruptă.

Cazul în care, câteodată, e posibil să se supună discuției cât de mult se poate continua importarea liberă a anumitor bunuri străine este cel în care unele țări străine restricționează, prin taxe mari sau interdicții, importarea unora dintre mărfurile produse de noi, în respectivele țări. În acest caz, răzbunarea va dicta în mod normal să se ia măsuri de represalii, iar noi să impunem același gen de taxe și interdicții la importarea unora sau a tuturor produselor lor manufacturate în țara noastră. În consecință, națiunile arareori reușesc să se răzbune cu acest gen de represalii. Francezii au fost în mod special frunțași în ceea ce privește favorizarea produselor manufacturate proprii,

prin restricționarea importării acelor bunuri străine care ar fi putut intra în competiție cu ale lor. Din asta a constat o bună parte a politicii dlui Colbert, care – în ciuda marilor sale abilități – pare, în acest caz, să-i fi fost impusă de sofismele comercianților și ale manufacturierilor, care au solicitat întotdeauna un monopol împotriva concetățenilor. La acest moment, opinia celor mai inteligente persoane din Franța este că aceste operațiuni ale sale nu au fost benefice țării. Acest ministru, după tarifele din anul 1667, a impus taxe vamale foarte mari asupra unei serii de produse manufacturate străine. După refuzul său de a le tempera, în favoarea olandezilor, aceștia au interzis, în 1671, importarea vinurilor, coniacurilor și produselor manufacturate din Franța. Războiul din 1672 pare să fi fost, măcar în parte, ocazionat de această dispută comercială. Pacea de la Nimeguen i-a pus capăt, în 1678, prin temperarea unora dintre aceste taxe în favoarea olandezilor, care, drept urmare, au ridicat interdicția. Cam prin aceeași perioadă, Franța și Anglia au început să-și persecute una cealaltă produsele, prin taxe și interdicții similare; totuși, se pare că Franța a fost prima. De atunci, spiritul de ostilitate, care a continuat să existe între ele, le-a împiedicat pe ambele să și le tempereze. În 1697, englezii au interzis importul de dantelă, produsul tipic flamand. Guvernul acelei țări, aflate, la acel moment, sub suveranitate spaniolă, a interzis, în schimb, importul de produse din lână englezești. În 1700, interdicția de importare a dantelei în Anglia a fost ridicată, cu condiția ca importarea produselor de lână englezești în Flandra să revină la aceeași situație ca mai înainte.

Poate că represaliile de acest gen sunt niște politici bune, când există posibilitatea ca ele să ducă la abrogarea taxelor mari sau a interdicțiilor care constituiseră obiectul plângerilor. Recuperarea unei mari piețe străine, în general, va compensa

cu vârf și-ndesat inconvenientul tranzitoriu de a plăti mai mult, pentru o scurtă perioadă, pentru unele bunuri. Iar să judeci dacă aceste represalii e posibil să producă asemenea efecte nu ține atât de mult, poate, de știința legislatorului, ale cărui deliberări ar trebui să fie guvernate de principii generale, mereu aceleași, cât de abilitățile aceluia animal insidios și viclean, denumit, vulgar, om de stat sau politician, ale cărui sfaturi sunt direcționate de fluctuațiile de moment ale afacerilor. Când nu există probabilitatea să fie obținute aceste abrogări, pare o metodă proastă să întoarcem răul făcut unei anumite clase de oameni, făcând noi înșine un rău nu doar acelorași clase, ci tuturor. Când vecinii noștri interzic anumite bunuri de-ale noastre, noi vom interzice, în general, nu aceleași bunuri, pentru că, dacă ar fi doar acelea, arareori i-ar afecta semnificativ, ci și alte bunuri manufacturate de-ale lor. Fără îndoială, acest lucru ar stimula o anumită categorie de muncitori de-ai noștri și, excluzându-le rivalii, i-ar putea ajuta să ridice prețurile, pe piața internă. Totuși, acei muncitori care suferă din cauza interdicției vecinilor nu vor beneficia de pe urma interdicției noastre. Din contră, ei – și, odată cu ei, aproape toate categoriile noastre de cetățeni – vor fi, prin aceasta, obligați să plătească mai mult pentru anumite produse. Prin urmare, orice lege de acest gen impune o taxă reală asupra întregii țări – și nu în favoarea acelei categorii anume de muncitori care a fost lezată prin interdicția impusă de vecinii noștri, ci a altor clase.

Cazul în care, câteodată, s-ar pune problema cât de mult – sau în ce manieră – ar fi adecvat să fie reluată importarea liberă, după ce, o vreme, va fi fost întreruptă, apare atunci când anumite manufacturi, prin intermediul unor mari taxe vamale și interdicții de importare a tuturor bunurilor din străinătate care ar putea să le facă concurență, se extind destul de mult,

încât să poată angaja cât mai multă mână de lucru. Umanitatea ar putea să ceară, în acest caz, ca libertatea comerțului să fie restaurată, însă doar treptat și cu multe rezerve și circumspecție.

Dacă acele taxe și interdicții ar fi ridicate toate deodată, mărfurile străine mai ieftine, de același tip, ar inunda atât de repede piața domestică, încât ar priva simultan multe mii de oameni dintre ai noștri de slujbele și de mijloacele de subzistență obișnuite. Tulburările care ar apărea ar fi, fără îndoială, de mare amploare. Totuși, ele ar fi, după toate probabilitățile, mult mai mici decât ne-am imagina, iar aceasta din două motive.

Mai întâi, toate acele mărfuri din care se exportă o parte în alte țări europene, fără nicio primă, n-ar putea să fie afectate decât într-o mică măsură chiar și de cel mai liber import de bunuri străine. Aceste bunuri ar trebui să fie vândute, în străinătate, la fel de ieftin ca orice alt bun străin de aceeași calitate și de același fel și, în consecință, trebuie vândut chiar mai ieftin acasă. Astfel, el ar avea asigurată piața internă și, chiar dacă un om capricios, supus modei, ar putea câteodată să prefere bunurile străine, doar pentru că sunt străine, bunurilor mai ieftine și mai bune, de același fel, produse în țară, această absurditate n-ar putea, prin natura lucrurilor, să se extindă decât asupra atâtor de puțini oameni, încât să nu lase vreo urmă prea semnificativă asupra gradului de angajare a mâinii de lucru. Însă o mare parte dintre diferitele noastre produse de lână, de piele tăbăcită, sau de fierărie este exportată anual către alte țări europene fără vreo primă, iar acestea provin din manufacturile care folosesc cea mai multă mână de lucru. Manufacturile de mătase sunt cele care ar suferi, probabil, cel mai mult de pe urma acestei libertăți a comerțului, iar după ele, cele care prelucrează inul, deși acestea din urmă într-o măsură mult mai mică decât primele.

În al doilea rând, întrucât un mare număr de oameni ar trebui, dacă s-ar restabili astfel libertatea comerțului, să fie dați afară de la serviciile lor obișnuite, toți odată, și să-și piardă mijloacele obișnuite de trai, fără îndoială că ar urma ca ei să fie privați, prin aceasta, fie de serviciu, fie de mijloacele de subzistență. La sfârșitul ultimului război*, prin reducerea armatei și a forțelor navale, un număr de 100.000 de soldați și marinari și-au pierdut, deodată, slujbele lor obișnuite – un număr egal cu cei angajați în cele mai mari manufacturi; dar, deși au suferit, fără îndoială, niște inconveniente, prin aceasta nu au fost total privați de serviciu sau de mijloacele de trai. Cea mai mare parte a marinarilor e probabil să se fi îndreptat treptat spre comerțul naval, pe măsură ce s-a ivit ocazia, între timp fiind absorbiți, și ei, și ceilalți soldați, de marea masă de oameni angajați într-o mare varietate de ocupații. Nu numai că n-au existat mari convulsii sociale, dar nici măcar tulburări semnificative nu s-au ivit dintr-o schimbare atât de mare a situației a peste 100.000 de oameni, toți obișnuiți să folosească arme, iar mulți dintre ei, obișnuiți cu jefuitul și prădatul. Numărul vagabonzilor nu a crescut aproape nicăieri în mod semnificativ și nici măcar nu se poate spune că salariile aferente muncii s-ar fi redus în vreo ocupație, cel puțin din câte am reușit eu să aflu – cu excepția salariilor marinarilor și ale negustorilor. Dar, dacă ar fi să comparăm obiceiurile unui soldat cu cele ale unui lucrător din orice manufactură, vom descoperi că cele ale acestuia din urmă nu tind atât de mult să-l descalifice de la a se angaja într-o ramură nouă, precum îl descalifică pe primul de la a se angaja în orice domeniu. Lucrătorul din manufacturi s-a obișnuit să-și ducă traiul doar din roadele muncii sale, iar soldatul așteaptă ca mijloacele de

* Războiul de Șapte Ani, desfășurat între anii 1756 și 1763 (n.r.).

traia să-i vină din soldă. Dedicarea și hărnicia i-au fost familiare celui dintâi; lenea și risipa, celuilalt. În plus, s-a observat deja că, pentru marea parte a manufacturilor, există alte manufacturi complementare de o natură atât de asemănătoare, încât un muncitor și-ar putea transfera cu ușurință munca dintr-o parte într-alta. Iar o bună parte a lucrătorilor de acest gen este angajată ocazional în muncile de la țară.

Stocurile întrebuițate înainte vreme într-o anumită manufactură vor rămâne în continuare în țară, pentru a da de lucru, în vreun fel sau altul, unui număr egal de lucrători. Capitalul țării rămânând același, cererea de muncă va fi aceeași sau aproape aceeași, deși ar putea să fie exercitată în alte locuri și pentru alte ocupații. E adevărat că, atunci când soldații și marinarii sunt lăsați la vatră din armata Maiestății Sale, sunt liberi să exercite orice meserie, în orice oraș sau loc din Marea Britanie sau Irlanda. Și, dacă aceeași libertate naturală de desfășurare a oricărei munci le-ar fi redată tuturor supușilor Maiestății Sale, în același fel ca soldaților și marinarilor, adică privilegiile exclusiviste ale corporațiilor să fie sparte, iar statutul uceniciei să fie revocat – ambele reprezentând adevărate încălcări ale Libertății naturale – și, dacă am adăuga la acestea și abrogarea legilor privitoare la rezidență, astfel încât un lucrător sărac, dacă-și pierde slujba dintr-o anumită industrie sau dintr-un anumit loc, să-și poată căuta de lucru fie în alt domeniu, fie în alt loc, fără să se teamă că ar putea fi persecutat sau înlăturat – nici publicul, nici indivizii nu vor suferi ca urmare a desființării vreunei bresle anume de meșteșugari mai mult decât au suferit când soldații au fost lăsați la vatră. Meșteșugarii noștri sunt, fără îndoială, vrednici de toată stima, în ochii țării, dar nu mai mult decât cei care o apără cu sângele lor – și nici nu merită să fie tratați cu mai multă delicatețe decât aceștia.

E adevărat că ar fi absurd să ne așteptăm ca libertatea comerțului să fie vreodată restabilită în Marea Britanie, cam la fel de absurd ca Oceania sau Utopia să-și facă vreodată sediul aici. Nu doar prejudecățile publicului, ci și interesul privat al multor indivizi, care e cu mult mai greu de cucerit, i s-ar opune în mod irepresibil. Dacă ofițerii armatei s-ar fi opus reducerii efectivelor sale, cu același zel și în aceeași unanimitate cu care fiecare meșteșugar din manufacturi s-ar împotrivi legii care ar încerca să crească numărul rivalilor lor de pe piața internă, aceștia ar fi reușit să-i anime și pe soldații lor. Și în același mod în care cei din urmă îi mobilizează pe lucrători să-i atace cu violență și să comită atrocități împotriva celor care propun astfel de reglementări, încercarea de reducere a efectivelor armatei ar fi la fel de periculoasă acum, ca și cea de tentativă de reducere, din orice punct de vedere, a monopolului pe care manufacturierii de la noi l-au obținut împotriva noastră. Acest monopol a crescut într-atât numărul diferitelor grupări, încât, exact ca o armată supradimensionată, staționară, au ajuns de temut pentru guvernare și, în multe situații, intimidează legislativul. Acel membru al parlamentului care sprijină fiecare propunere de întărire a acestui monopol sigur va obține nu doar reputația că înțelege afacerile, ci și o mare popularitate și influență în rândurile unei categorii de oameni al căror număr și a căror bogăție îi fac să fie foarte importanți. Dacă, din contră, i s-ar opune sau, mai mult decât atât, dacă ar avea destulă autoritate încât să reușească să le împiedice, nici cea mai mare probitate recunoscută de toți, nici rangul cel mai înalt, nici marile funcții publice nu l-ar putea proteja de cele mai infame abuzuri și detractări, de insultele personale și, câteodată, chiar de pericolele reale ivite din furia insolentă a monopolistilor furioși și dezamăgiți.

Întreprinzătorul care are o mare manufactură și care, odată ce piețele interne se deschid brusc competiției străine, ar fi obligat să renunțe la afacere, ar suferi, fără îndoială, destul de mult. Acelei părți a capitalului său care este, de obicei, folosită pentru cumpărarea de materiale și pentru plata lucrătorilor ar putea să-i găsească altă utilizare, fără prea multe dificultăți. Dar de acea parte care este fixată sub forma atelierelor și a uneltelor afacerii respective cu greu ar putea scăpa fără pierderi considerabile. O viziune echitabilă asupra intereselor sale ar necesita, prin urmare, ca schimbările de acest gen să nu se producă brusc, ci cu încetul, treptat, și doar după o lungă perioadă de avertizare. Legislativul, dacă s-ar putea ca deliberările sale să fie direcționate nu de deranjantele și zgomotoasele interese parțiale, ci de o imagine globală asupra binelui general, ar trebui, din acest punct de vedere, să fie extrem de atent – nici să nu producă noi monopoluri de acest gen, nici să nu le extindă și mai tare pe cele deja existente.

Fiecare reglementare de acest tip aduce un anumit grad de dezordine în organizarea statului, care va fi foarte dificil de rezolvat ulterior, fără producerea de noi dezordini.

Puțin mai încolo, când voi trata subiectul taxelor, mă voi ocupa de mărimea adecvată pe care o pot atinge taxele impuse asupra importului de bunuri străine, astfel încât nu doar să fie împiedicat importul lor, ci să se ajungă chiar la creșterea venitului guvernului. Taxele impuse în vederea împiedicării sau chiar a diminuării importurilor sunt în mod evident la fel de distructive asupra veniturilor vamale, cât și asupra libertății comerțului.

3

Despre restricțiile speciale impuse importurilor de aproape orice tip, din țările cu care se presupune că avem o balanță comercială dezavantajoasă

* * *

Partea a II-a. Despre absurditatea acestor restricții speciale, pe baza altor principii*

În preambulul la acest capitol, m-am străduit să arăt cât de inutil este să impui, chiar și după principiile sistemului comercial, restricții speciale asupra importului de bunuri din țările cu care se presupune că avem o balanță comercială dezavantajoasă.

Oricum, nimic nu poate fi mai absurd decât doctrina aceasta a balanței comerciale pe baza căreia se fondează nu doar aceste restricții, ci aproape toate celelalte reglementări ale comerțului. Când două localități fac comerț, această doctrină ar vrea să spună că, atunci când balanța e echilibrată, niciuna dintre ele nu are nici de pierdut, nici de câștigat, dar că, dacă se înclină oricât de puțin într-una din părți, una dintre ele va pierde, iar cealaltă va câștiga, în raport cu înclinarea balanței. Ambele supoziții sunt false.

Un comerț care este sprijinit prin intermediul stimulentei și al monopolurilor poate să fie dezavantajos – și, de obicei,

* În afara celor ale sistemului comercial, discutate în Partea I a capitolului (n.r.).